

ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ
ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ
Samskrutapadyamanjusha

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪಠ್ಯ
ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ., ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ (ಫ್ಯಾಡ್)-ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು
ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಸಹಸಂಪಾದಕರು
ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಬನಾರ್ದನಾಚಾರ್

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 001

संस्कृतपद्यमञ्जूषा
ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ
Sanskrutapadyamanjusha

Sanskrita Text Book
B.Sc, B.Sc (FAD) - I Semester

CHIEF EDITOR
Dr. K.R. Kumudavalli

EDITORS
Dr. K.R.Kumudavalli
Dr. K.R.Janardhanachar

Bengaluru City University
Central College Campus, Bengaluru-560 001.

SAMSKRUTAPADYAMANJUSHA : A prescribed Text Book in Sanskrit for First Semester B.Sc, B.Sc (FAD) Degree Classes : Edited with Introduction, Translation and notes in Kannada and English by Dr. K.R.Kumudavalli, H.O.D. of Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004 and Dr. K.R.Janardhanachar, Department of Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.

Pages : 102+xi

Published by
Bengaluru City University
Central College Campus,
Bengaluru-560 001.

Bengaluru City University
Board of Studies in Sanskrit, UG

Name	Designation
1. Dr. K.R.Kumudavalli, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Chairperson
2. Smt. G.S.Yadugiri, Associate Professor, SJRC College, Bengaluru	Member
3. Dr. K.R.Janardhanachar Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Member
4. Dr. N.S.Suresh, Associate Professor in Sanskrit, BMS College for Women (Autonomous) Bugle Park Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member
5. Dr. S.N. Pranesh, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Jain College, Vasavi Temple Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member

6. Vidwan N.R.Subramanya, Member
HOD & Associate Professor in Sanskrit,
Sindhi College,
Kempapura, Hebbala, Bengaluru-560 024.
7. Vidwan H.N.Suresh, Member
Associate Professor in Sanskrit,
Vijaya College, R.V. Road,
Bengaluru-560 004.
8. Smt. Rajeshwari K., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
MES College of Arts, Commerce & Science,
Prof M.P.L. Sastry's Road,
Malleshwaram, 15th Cross,
Bengaluru-560 003.
9. Vidushi Malathi H., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
RNS First Grade College, Channasandra,
Bengaluru-560 098.
10. Vidwan S.Ramprasad, Member
Assistant Professor in Sanskrit,
Vijaya College, Jayanagar 4th Block,
Bengaluru-560 011.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು 2024-25ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಅನ್ವಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ, ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ (ಫ್ಯಾಡ್) ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ" ಎಂಬ ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಕಲನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜಿನ ಡಾ.ಕೆ.ಆರ್.ಕುವುದವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಡಾ.ಕೆ.ಆರ್.ಜನಾರ್ದನಾಚಾರ್‌ರಿಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಹಾಗೂ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಹ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಜನಾರ್ದನಾಚಾರ್ ಅವರುಗಳಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿ

ಉಪಕುಲಪತಿಗಳು

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

"ಭಾರತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ದ್ವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಸ್ತಥಾ"

ಭಾರತದ ಎರಡು ವಿಶೇಷತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇವೆರಡೂ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಎಂದಿಗೂ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವಂಥವು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಯಾವುದೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಯೂ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ.

ಇಂತಹ ಹಾಗೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವಿರುವ ಈ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳು ವಿಶ್ವದ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಅನುಚಾನವಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ. 2024-25 ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ನನಗೆ ದೊರಕಿದ್ದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ್ಯದ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಮಂಡಳಿಯ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಪದವಿ ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಿವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲಾದ ಈ ಪಠ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಸಹಕರಿಸಿದ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ., ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ (ಫ್ಯಾಡ್) ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿತವಾದ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ" ಎಂಬ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಡಾ.ಕೆ.ಆರ್.ಜನಾರ್ದನಾಚಾರ್‌ರವರು ಸಹಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿರವರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಸುಭಾಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇವೆ. ಒಂದೊಂದೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಋಷಿಗಳ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ "ರಾಮೋದಂತಮ್" ಎನ್ನುವ ಕಾವ್ಯ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಗೂಢಕರ್ತೃಕ. ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರಳ, ಸುಲಭವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಈ ಕೃತಿಯ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಮತ್ತು ಸುಂದರಕಾಂಡಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶಮ್ ಎಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಕೃತಿ. ಅದರ 2ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಂದಿನೀವರಪ್ರದಾನದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶತಕತ್ರಯಿಯ ಭಾಗವಾದ ನೀತಿಶತಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ "ಮಾನಶೌರ್ಯಪದ್ಧತಿ". ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಆತ್ಮಗೌರವ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ 4ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸಂಯಮ, ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನ, ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗ, ಧರ್ಮದ ಅವನತಿಯಾದಾಗ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸರಳವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ., ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ (ಫ್ಯಾಡ್) ಪದವಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಮಂಜೂಷಾ" ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ನೀಡಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ

ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ಸುಂದರ್ ಕಿಡಾಂಬಿಯವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ "ರಾಮೋದಂತಮ್", ವಾರಣಾಸಿಯ ಚೌಕಾಂಬ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ರಘುವಂಶಮ್", ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖ್‌ಪುರ್ ಇವರ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ಭಗವದ್ಗೀತಾ", ಚೌಕಾಂಬಾ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಭರ್ತೃಹರಿಯ "ಶತಕತ್ರಯೀ" ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ, ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರಿಗೂ ನಾವು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನೀಡಿ, ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆಗಳನ್ನಿತ್ತು, ಸಹಕರಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ನಾವು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಸರ್ವರಿಗೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್.ಟಿ.ಅತ್ರಿಕಾಶಿ (Manager, Quality Assurance, Homag India Pvt. Ltd., Bengaluru) ಯವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕು|| ಬಿ.ಹೇಮಲತಾರವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ.

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಜನಾರ್ದನಾಚಾರ್

विषयानुक्रमणिका

भाग-1	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ
1. श्रीरामोदन्तम्-किष्किन्धासुन्दरकाण्डयोः सङ्ग्रहः	1-21
2. नीतिशतकम्-मानशौर्यपद्धतिः	22-34
3. रघुवंशम्-द्वितीयः सर्गः (सङ्ग्रहः)	35-67
4. श्रीमद्भगवद्गीता-चतुर्थोऽध्यायः- ज्ञानकर्मसन्यासयोगः	68-76
भाग-2	
1. ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ	77-101
Scheme of Examination	102

* * *

ಭಾಗ-1

॥ श्रीरामोदन्तम् ॥

किष्किन्धासुन्दरकाण्डयोः सङ्ग्रहः

ಪೀಠಿಕೆ

ವಿಶ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೆಲವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣವು ಅಗ್ರವಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭರತಖಂಡದ ಜನಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. “ರಾಮಸ್ಯ ಅಯನಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತೋ ಗ್ರಂಥಃ” ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಚರಿತೆ ಅಥವಾ ಅವನ ಜೀವನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿಕಾವ್ಯವೇ ರಾಮಾಯಣ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನೈತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಜನಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತಿರುವ ಇಂತಹ ಕೃತಿ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ.

ಕಾಲ :

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕುರಿತಾಗಿ ಅಥವಾ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯ ಕಾಲದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಯಾವುದೇ ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಧಾರಗಳು ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೂ ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ರಾಮನ ಕಾಲ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಾಯಿತು ಎನ್ನಬಹುದು. ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೇ ಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣ ರಚನೆ ವೇದಕಾಲೋತ್ತರ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ರಾಮೋಪ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಗಿತ್ತು. ರಾಮನ ಜನನ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಖಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತಹ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 5000 ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6000 ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 4000 ವರ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ :

ಲವಕುಶರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನೀಡಿ, ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ತಮಸಾನದೀತೀರದ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಕಂಡ ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯ ಶೋಕವು ಶ್ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಹೊರಬಂದಿತು. ಇದೇ ಮೊದಲ ಛಂದೋಬದ್ಧ ರಚನೆ. ನಾರದರ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯನ್ನು ಆದಿಕವಿ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸನದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಈ ಶ್ಲೋಕವೆ ಸಾಕ್ಷಿ.

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।

आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

ರಾಮಾಯಣ :

ರಾಮನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 7 ಕಾಂಡಗಳು ಹಾಗೂ ಒಟ್ಟು 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ರಾಮ, ಆತನ ಮಡದಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಣ ಮಾಡಿದ ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ ಇವು ರಾಮಾಯಣದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

1. **ಬಾಲಕಾಂಡ :** ರಾಮನ ಜನನ, ಬಾಲ್ಯ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಹಾರ, ವಿವಿಧ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸೀತಾ ಸ್ವಯಂವರ ಮುಂತಾದ ಘಟನೆಗಳು ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿವೆ.

2. **ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡ :** ಕೈಕೇಯಿ ಎರಡು ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ರಾಮ ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಮತ್ತೆ ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ದಶರಥನ ಮರಣ ಇಲ್ಲಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

3. **ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡ :** ರಾಮ, ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಜೀವನ ಖರದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ, ಶೂರ್ಪಣಖಾ ಪ್ರಸಂಗ ಮತ್ತು ಸೀತಾಪಹರಣ-ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

4. **ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡ :** ಸೀತೆಯನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ರಾಮ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಬರುವುದು, ವಾನರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವ-ಹನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ಕಪಿವೀರರ ಸಖ್ಯೆ, ವಾನರ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆ ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

5. **ಸುಂದರ ಕಾಂಡ :** ಹನುಮಂತನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಸುಂದರ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಸುಂದರಕಾಂಡ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹನುಮಂತ ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ, ಅಶೋಕ ವನದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಕೆಗೆ ರಾಮನ ಉಂಗುರವನ್ನು ನೀಡಿ, ಆಕೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತಂದು ರಾಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಇದರ ಪ್ರಮುಖ ಕಥೆ.

6. **ಯುದ್ಧ ಕಾಂಡ :** ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇತುಬಂಧನ, ರಾಮ-ರಾವಣರ ಯುದ್ಧ, ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ, ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ರಾಮನ ಪುನರಾಗಮನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

7. **ಉತ್ತರ ಕಾಂಡ :** ವನವಾಸದ ನಂತರ ರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ದಿನಗಳು, ಅಗಸನ ಮಾತಿನ ಕಾರಣ ರಾಮನಿಂದ ಸೀತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಲವಕುಶ ಜನನ, ರಾಮಾವತಾರದ ಸಮಾಪ್ತಿ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

ಮೊದಲ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಕಾಂಡಗಳ ಕರ್ತೃ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಂದೇಹಗಳಿದ್ದರೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡೂ ಕಾಂಡಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಕೆಲವು ತಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

‘ಪರಂ ಕವೀನಾಮಾಧಾರಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇಲೆ ಅಗಾಧವಾಗಿದೆ. ಭಾಸ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಭವಭೂತಿ, ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪ, ಕುವೆಂಪು, ಮಾಸ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್, ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಟಾಗೂರ್ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕವಿಗಳು, ಶಂಕರ, ಮಧ್ವ, ರಾಮಾನುಜರೇ ಮೊದಲಾದ ಆಚಾರ್ಯರೂ, ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಯಕರೂ ಸಹ ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರೇ ಎನ್ನುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಮುಖ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಈ ಕೃತಿ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವುದು, ಭಾರತೀಯೇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದು ರಾಮಾಯಣದ ಅನನ್ಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

Introduction

The Ramayana is widely regarded as the best among the classic literary works in the world. It is revered as the Adi-kavya, or the first poetry which is a testament to its age and importance. By delving into the Ramayana, readers gain a profound perspective on the life and cultural ethos of the people of Bharata. The word “Ramayana” translates to “the path walked by Rama” offering an account of the life of Sri Rama, an incarnation of Lord Vishnu. The Ramayana offers a profound insight into the culture, values, and way of life of the people of Bharata, making it a valuable resource for understanding the moral, political, social, ethical, and family values.

Age of Ramayana:

Owing to the lack of historical evidence, the age of Ramayana and Valmiki, the author of Ramayana, cannot be ascertained unambiguously. It is believed that the Ramayana was written in the Treta yuga. From the study of the Ramayana, one can understand that the composition of Ramayana, Rama and Valmiki were contemporary. Scholars believe that Ramayana belongs to the post-Vedic age as the very purpose of Ramayana is to establish the Vedic values. As one can see Ramopaakhyaana, a brief account of Ramayana in the Mahabharata, it can be concluded Ramayana is older than the Mahabharata. The planetary positions at the time of birth of Rama as given in the Ramayana, astronomically correspond to 5000 BC or earlier. So, one can safely guess, that the time of Ramayana was between 6000 BC and 4000 BC.

Valmiki:

The story of how sage Valmiki composed the first 'Shloka' in history is a fascinating and significant aspect of the Ramayana. The incident, where Valmiki witnessed the poignant scene of the krouncha bird's death and its partner's grief, deeply touched his heart and soul. The verse that spontaneously emerged from his grief was not only poetically beautiful but also structurally perfect in meter, known as 'Shloka.'

This incident led to Valmiki being hailed as 'Adi-Kavi,' the first poet, and his creation Ramayana as 'Adi-Kavya,' the first poetry. This moment marked the genesis of poetic expression and literary

artistry in ancient India, with Valmiki setting the stage for a rich tradition of storytelling and verse composition.

Moreover, sage Valmiki's role in the upbringing of Lava and Kusha, the twin sons of Lord Rama, further underscores his pivotal position in the Ramayana. His guidance and mentorship of the young princes not only shaped their characters but also reinforced the enduring legacy of Valmiki as a revered sage, poet, and teacher.

The Ramayana, with its seven cantos or 'Kaandas', stands as a monumental literary work consisting of twenty-four thousand verses or 'Shlokas'. This epic narrative is centred around the life and adventures of Prince Rama of Ayodhya, who undergoes a period of exile and undertakes a quest to rescue his beloved wife Sita from the clutches of the demon king Ravana. The Ramayana delves into profound themes such as dharma, righteousness, and the eternal struggle between good and evil, offering valuable insights into human morality and spirituality.

As a foundational text in Indian culture, the Ramayana holds immense cultural and religious significance, revered for its moral teachings and timeless wisdom. Over the centuries, the epic has been retold, reinterpreted, and adapted in various forms of literature, art, and performance, reflecting its enduring influence and appeal across diverse media and audiences. The universal themes and characters depicted in the Ramayana continue to resonate with people worldwide, making it a

cherished and celebrated masterpiece of world literature.

Baala Kanda is the first chapter of the Ramayana. It primarily focuses on the early life of Lord Rama, his birth, childhood, and his marriage to Sita. The Bala Kanda also includes the story of Rama's father, King Dasharatha, and the events leading up to Rama's exile from Ayodhya. It is considered a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the rest of the epic.

Ayodhya Kanda, the second chapter, primarily focuses on the events that occur in the city of Ayodhya, including the exile of Lord Rama, the grief of his father King Dasharatha, and the reactions of Rama's brothers and his wife Sita. It also includes the plotting of Kaikeyi, Rama's stepmother, which leads to Rama's exile. This book sets the stage for Rama's journey to the forest and Sita's subsequent abduction by the demon king Ravana.

Aranya Kanda the third chapter, primarily focuses on the period of Lord Rama's exile in the forest, along with his wife Sita and his brother Lakshmana. It narrates their encounters with various rishis - ascetics, demons during their time in the forest. One of the key events in this book is the abduction of Sita by the demon king Ravana, which sets the stage for the rest of the epic's story.

Kishkindha Kanda the fourth chapter of the Ramayana, primarily focuses on the search for Sita, who was abducted by the demon king Ravana. This part of the epic describes the journey of Lord Rama and Lakshmana to the kingdom of Kishkindha,

where they meet Hanuman and Sugriva. The Kishkindha Kanda narrates the alliance between Rama and Sugriva, the search for Sita, and the battle with Vali, Sugriva's brother. It is a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the events leading up to the war with Ravana.

Sundara Kanda the fifth chapter depicts the adventures of Hanuman, as he travels to Lanka in search of Sita. The Sundara Kanda also includes Hanuman's meeting with Sita, his destruction of parts of Lanka, and his interactions with Ravana's forces. This part of the Ramayana is significant for the pivotal role played by Hanuman and the events that lead to the eventual war between Rama and Ravana.

Yuddha Kanda is the sixth chapter of the Ramayana. It explains the great war between Lord Rama and the demon king Ravana, culminating in the ultimate victory of Rama and the rescue of Sita. The Yuddha Kanda describes the preparations for the battle, the various confrontations between Rama's allies and Ravana's forces, and the ultimate showdown between Rama and Ravana. This part of the Ramayana is significant as it depicts the triumph of good over evil and the restoration of righteousness leading to the coronation of Rama at Ayodhya.

Uttara Kanda is the seventh and final chapter of the Ramayana. This section includes the return of Rama, Sita's exile, the birth of their twin sons, Lava and Kusha, and the reunion of Rama with his sons. The Uttara Kanda also includes Sita's return

to the Earth. This part of the Ramayana provides closure to the epic and depicts the moral and ethical dilemmas faced by the characters.

The impact of the Ramayana on literature, philosophy, and society is truly profound and enduring. Throughout the ages, numerous writers and poets have been inspired by this epic tale. Notable figures like Bhaasa, Kalidasa, Bhavabhooti, Pampa, Kuvempu, and Masti Venkatesha Iyengar have created literary works that reflect the themes and characters of the Ramayana, showcasing its timeless relevance and universal appeal.

Additionally, revered sages and acharyas such as Shankaracharya, Madhvacharya, Ramanujacharya, and others have drawn spiritual insights and philosophical lessons from the Ramayana, incorporating its teachings into their own works and teachings. Moreover, the Ramayana's influence extends to social leaders and freedom fighters like Rabindranath Tagore, Sri Aurobindo, and Mahatma Gandhi, who found inspiration in its moral values and ideals. The Ramayana's depiction of righteousness, duty, and devotion continues to resonate with individuals seeking guidance and inspiration in their personal and societal lives.

The widespread translation of the Ramayana into multiple languages across India and the world further underscores its enduring legacy and universal appeal. This epic remains a beacon of cultural heritage, moral wisdom, and artistic excellence, transcending boundaries of time and geography to touch the hearts and minds of people across diverse cultures and generations.

The term 'Sriramodantam' is composed of the words 'Srirama' and 'udantam' meaning 'the story of Srirama'. Sriramodantam is a 'laghukavyam' (minor poetical composition). This Kavya, which is a highly abridged version of "Valmiki Ramayana", was used as a tool to teach effectively Vibhakti, Sandhi, Samasa etc to young pupils. The work begins with the verse

श्रीपतिं प्रतिपत्याहं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।
श्रीरामोदन्तमाख्यास्ये श्रीवाल्मीकिप्रकीर्तितम् ॥१॥

It is a great pity that the author of Sriramodantam is unknown. The author, in his inimitable and simple style, has narrated, in just 200 verses, the seven kandas of Ramayana that was expounded by Valmiki in 24000 verses.

एकश्लोकी रामायणम् ।

पूर्वं रामतपोवनाभिगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम्
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसम्भाषणम् ।
वालीनिग्रहणं समुद्रतरणं लङ्कापुरीदाहनम्
पश्चाद्रावणकुम्भकर्णमथनम् एतद्धि रामायणम् ॥

श्रीरामप्रार्थना-

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमूः रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोस्म्यहं
रामे चित्तलयस्सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥
आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

॥ अथ किष्किन्धाकाण्डः ॥

हनूमानथ सुग्रीवनिर्दिष्टो रामलक्ष्मणौ ।

प्राप्य श्रुत्वा तु वृत्तान्तं तेन तौ समयोजयत् ॥१॥

ततो रामस्य वृत्तान्तं सुग्रीवाय निवेद्य सः ।

सख्यं च कारयामास तयोः पावकसन्निधौ ॥२॥

सुग्रीवेणाथ रामाय भ्रातृवैरस्य कारणम् ।

निवेदितमशेषं च बलाधिक्यं च तस्य तत् ॥३॥

किष्किन्धां प्राप्य सुग्रीवस्ततो रामसमन्वितः ।

जगर्जातीव संहृष्टः कोपयन् वानराधिपम् ॥४॥

वाली निष्क्रम्य सुग्रीवं समरेऽपीडयद् भृशम् ।

सोऽपि सम्भग्नसर्वाङ्गं प्राद्रवद्राघवान्तिकम् ॥५॥

बाणेन वालिनं रामो विद्ध्वा भूमौ न्यपातयत् ।

सोऽपि राम इति ज्ञात्वा देहं त्यक्त्वा दिवं ययौ ॥६॥

सुग्रीवो राघवं दृष्ट्वा वचनात्तस्य वानरान् ।

न्ययुङ्क्त सीतामन्वेष्टुमाशासु चतसृष्वपि ॥७॥

ततो हनुमतः पाणौ ददौ रामोऽङ्गुलीयकम् ।

विश्वासाय तु वैदेह्यास्तद्गृहीत्वा स निर्ययौ ॥८॥

ततो हनूमत्प्रमुखा वानरा दक्षिणां दिशम् ।

गत्वा सीतां विचिन्वन्तः पर्वतं विन्ध्यमाप्नुवन् ॥९॥

समयातिक्रमात्तत्र चक्रुः प्रायोपवेशनम् ।

तेऽत्र सम्पातिना प्रोक्तां सीतावार्तां च शुश्रुवुः ॥१०॥

स्वप्रभावप्रशंसाभिस्तदा जाम्बवदुक्तिभिः ।

संवर्धितो महेन्द्राद्रिमारुरोहानिलात्मजः ॥११॥

॥ इति श्रीरामोदन्ते किष्किन्धाकाण्डः समाप्तः ॥

॥ अथ सुन्दरकाण्डः ॥

अभिवाद्याथ सकलानमरान् पवनात्मजः ।

पुप्लुवे च गिरेस्तस्माद्विलङ्घयितुमर्णवम् ॥१॥

स समुल्लङ्घ्य मैनाकं सुरसामभिवाद्य च ।

निहत्य सिंहिकां नीत्या पारं प्राप महोदधेः ॥२॥

लङ्काधिदेवतां जित्वा तां प्रविश्यानिलात्मजः ।

सीतां विचिन्वन्नद्राक्षीन्निद्राणं निशि रावणम् ॥३॥

अपश्यंस्तत्र वैदेहीं विचिन्वानस्ततस्ततः ।

अशोकवनिकां गत्वा सीतां खिन्नां ददर्श सः ॥४॥

पादपं कञ्चिदारुह्य तत्पलाशैः सुसंवृतः ।

आस्ते स्म मारुतिस्तत्र सीतेयमिति तर्कयन् ॥५॥

रावणस्तु तदाऽभ्येत्य मैथिलीं मदनार्दितः ।

भार्या भव ममेत्येवं बहुधा समयाचत ॥६॥

अहं त्वदनुगा न स्यामित्येषा तं निराकरोत् ।
काममन्युपरीतात्मा रावणोऽथ गृहं ययौ ॥७॥

गते तु रावणे सीतां प्रलपन्ती स मारुतिः ।
उक्त्वा रामस्य वृत्तान्तं प्रददौ चाङ्गुलीयकम् ॥८॥

तत्समादाय वैदेही विलप्य च भृशं पुनः ।
चूडामणिं ददौ तस्य करे सा मारुतेः प्रियम् ॥९॥

मा विषादं कृथा देवि राघवो रावणं रणे ।
हत्वा त्वां नेष्यतीत्येनामाश्वास्य स विनिर्ययौ ॥१०॥

नीतिमान् सोऽपि सञ्चिन्त्य बभञ्जोपवनं च तत् ।
अक्षादीनि च रक्षांसि बहूनि समरेऽवधीत् ॥११॥

ततः शक्रजिता युद्धे बद्धः पवननन्दनः ।
प्रतापं रघुनाथस्य रावणाय न्यवेदयत् ॥१२॥

रक्षोदीपितलाङ्गूलः स तु लङ्कामशेषतः ।
दग्ध्वा सागरमुत्तीर्य वानरान् समुपागमत् ॥१३॥

स गत्वा वानरैः साकं राघवायात्मना कृतम् ।
निवेदयित्वा सकलं ददौ चूडामणिं च तम् ॥१४॥

॥ इति श्रीरामोदन्ते सुन्दरकाण्डः समाप्तः ॥

ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ

1. ಸುಗ್ರೀವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹನುಮಂತನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಅವರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಸುಗ್ರೀವನ ಬಳಿ ಕರೆತಂದನು.
2. ಅನಂತರ ಹನುಮಂತನು ರಾಮನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು.
3. ಅನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಸೋದರನಾದ ವಾಲಿಯೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ವೈರತ್ವದ ಕಾರಣವನ್ನು ಮತ್ತು ವಾಲಿಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಾಮನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.
4. ಸುಗ್ರೀವನು ರಾಮನೊಂದಿಗೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ವಾನರಾಧಿಪನನ್ನು (ವಾಲಿಯನ್ನು) ಕೋಪಗೊಳಿಸಲು ಚೋರಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸಿದನು.
5. ವಾಲಿಯು ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಿದನು. ಶರೀರದ ಅಂಗಾಂಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಗಾಯಗೊಂಡ ಸುಗ್ರೀವನು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು.
6. ರಾಮನು ಬಾಣದಿಂದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿದನು. ಅವನೂ ಕೂಡ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದು ರಾಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದನು.
7. ಸುಗ್ರೀವನು ರಾಮನನ್ನು ನೋಡಿ ಆತನ (ರಾಮನ) ಮಾತಿನಂತೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಲು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ವಾನರರನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿದನು.
8. ಸೀತೆಗೆ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ನಂಬಿಕೆ ಬರಲು ರಾಮನು ತನ್ನ ಉಂಗುರವನ್ನು ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅವನು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟನು.
9. ಅನಂತರ ಹನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ವಾನರ ಪ್ರಮುಖರು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಲು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನತ್ತ ತೆರಳಿ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವನ್ನು ತಲುಪಿದರು.

10. ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುವಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಕಳೆದಿದ್ದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಂಪಾತಿಯ ಮೂಲಕ ಸೀತೆಯ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು.
11. ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಜಾಂಬವಂತನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಿದ ನಂತರ, ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಹನುಮಂತನು ತನ್ನ ದೇಹದ ಗಾತ್ರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಮಹೇಂದ್ರ ಪರ್ವತವನ್ನು ಏರಿದನು.

ಸುಂದರಕಾಂಡ

1. ಅನಂತರ ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಹನುಮಂತನು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಆ (ಮಹೇಂದ್ರ) ಪರ್ವತದಿಂದ ಜಿಗಿದನು.
2. ಅವನು ಮೈನಾಕಪರ್ವತವನ್ನು ದಾಟಿ, ಸುರಸೆಗೆ ವಂದಿಸಿ, ಸಿಂಹಿಕೆಯನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೊಂದು ಸಮುದ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ದಡವನ್ನು ಸೇರಿದನು.
3. ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಹನುಮಂತನು ಆ ಲಂಕಾಧಿದೇವತೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಲಂಕೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನಿद्रಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾವಣನನ್ನು ನೋಡಿದನು.
4. ಅಲ್ಲಿ (ರಾವಣನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ) ವೈದೇಹಿಯನ್ನು ಕಾಣದೆ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಆಕೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ, ಅನಂತರ ಅಶೋಕವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖಿತಳಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದನು.
5. ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಮರವನ್ನು ಏರಿ, ಇವಳು ಸೀತೆ ಹೌದೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನು.
6. ಕಾಮಮೋಹಿತನಾದ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು "ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗು" ಎಂದು ತುಂಬಾ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು.
7. "ನಾನು ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಸೀತೆಯು ಅವನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಳು. ಕಾಮಪೂರಿತವಾದ ಆತ್ಮವುಳ್ಳ ರಾವಣನು ತನ್ನ ಭವನಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

8. ರಾವಣನು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಅಳುತ್ತಿರುವ ಸೀತೆಯ ಬಳಿ ಬಂದ ಮಾರುತಿಯು ರಾಮನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಂಗುರವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.
9. ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸೀತೆಯು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಜೋರಾಗಿ ಅಳುತ್ತಾ ರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ಮಾರುತಿಯ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟಳು.
10. ದೇವಿಯೇ! ದುಃಖ ಪಡಬೇಡ. ರಾಮನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅವಳನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟನು.
11. ಅತ್ಯಂತ ನೀತಿವಂತನಾದ ಹನುಮಂತನು ಆಲೋಚಿಸಿ ರಾವಣನ ಉದ್ಯಾನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಕುಮಾರ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದನು.
12. ಅನಂತರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಜಿತನಿಂದ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ರಾವಣನಿಗೆ ರಾಮನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು.
13. ತನ್ನ ಬಾಲಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಿ ವಾನರರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದನು.
14. ಅವನು ವಾನರರ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗಿ, ತಾನು ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

Kishkindakanda

1. Then as ordered by Sugreeva, Hanuman came to Rama and Lakshmana and hearing their story he brought them to Sugreeva.
2. He, then, told Rama's story to Sugreeva and made friendship between Rama and Sugreeva in front of fire.
3. Then, Sugreeva told Rama the reason for his enmity with Vali and about the enormity of Vali's strength.
4. Having reached Kishkindha along with Rama, Sugreeva roared with great joy, provoking the king of monkeys.
5. Vali came out and heavily injured Sugreeva in the duel. Wounded all over the body. Sugreeva ran to Rama.
6. Rama hit Vali with an arrow and felled him on the ground. Recognizing that it was Rama (Who had struck him) Vali left the body and went to Heaven.
7. Sugreeva met Rama and at his behest, commanded the monkeys to search in four directions for Sita.
8. Then Rama handed Hanuman a ring to win Sita's trust. He took it and went (in search of Sita).
9. Searching for Sita, the monkeys led by Hanuman went southwards and reached the Vindhya Mountain.

10. At the lapse of the time allotted to them (to find Sita) they decided to give up their lives by fasting. At that moment, they heard the news about Sita from Sampati.
11. Roused by the words of praise about his power by Jambavan, Hanuman climbed the Mahendra Mountain.

Sundarakanda

1. Saluting all devas, the son of Vayu leapt from Mahendra Mountain to cross the ocean.
2. After crossing the Mainaka Mountain, saluting Surasa and tactfully killing Simhika, he reached the other side of the ocean.
3. After subduing the deity presiding over Lanka, Hanuman entered the city and while searching for Sita, saw Ravana asleep at night.
4. Not seeing Sita there (Ravana's palace), while looking for her here and there Hanuman reached Ashoka grove where he saw grieving Sita.
5. Climbing a tree, Hanuman hid himself completely among its leaves and sat there wondering whether or not she is Sita.
6. Then, Ravana came to Sita love-stricken and repeatedly implored to her to become his wife.
7. Sita rejected him saying that she would not become his wife. Then, Ravana, lustful and angry, went back to his house.

8. After Ravana left, Hanuman told news about Rama to wailing Sita and gave her Rama's ring.
9. Vaidehi took the ring and cried again bitterly and placed her favourite crest-jewel in Hanuman's hands.
10. Hanuman consoled her saying, 'Devi! Do not worry, Rama would wage battle against Ravana, Slay him and take you back' and left (Ashoka grove).
11. Being a diplomat, Hanuman after due consideration, destroyed that garden and killed Akshakumara and numerous other Rakshasas in fight.
12. Then, Hanuman, who was bound by Indrajit in battle, apprised Ravana of Rama's valour.
13. With his tail set on fire by the Rakshasas, Hanuman burnt whole Lanka and crossing the ocean joined the monkeys.
14. Accompanied by the monkeys Hanuman went to Rama, narrated all his deeds (in Lanka) and gave Rama Sita's crest-jewel.

व्याकरणांशाः

किष्किन्धाकाण्डः

१. प्राप्य-प्र+आप्+ल्यप् प्रत्ययः, श्रुत्वा-श्रु+क्त्वा प्रत्ययः, समयोजयत्-सम् उपसर्ग + युज्-धातुः - लङ् प्र.पु.ए.व.
२. निवेद्य-नि+विद्+ल्यप् प्रत्ययः, कारयामास-कृ धातु+णिच्-लिट् प्र.पु.ए.व.
३. निवेदितम्-नि+विद् धातुः-कर्मणि भूतकृदन्तः-क्त प्रत्ययः
४. जगर्ज-गर्ज् धातुः - लिट् प्र.पु.ए.व., संहृष्टः-सम्+हृष्+क्त प्रत्ययः
५. प्राद्रवत्-प्र+द्रु-धातुः-लङ् प्र.पु.ए.व.
६. न्ययुङ्क्त-नि+युज् धातुः-लङ् प्र.पु.ए.व. न्ययुङ्क्त-न्ययुञ्जाताम् न्ययुञ्जत
७. निर्ययौ-नि+या-धातुः-लिट् प्र.पु.ए.व.
८. विचिन्वन्तः-वि+चिञ्-धातुः-वर्तमानकृदन्तः
९. शुश्रुवुः-श्रुधातुः लिट् प्र.पु.ब.व-शुश्राव शुश्रुवतुः शुश्रुवुः
१०. आरुरोह-आ+रुह-धातुः-लिट् प्र.पु.ए.व.

सुन्दरकाण्डः

१. अभिवाद्य-ल्यबन्ताव्ययः, पुप्लुवे-प्लु धातुः-लिट् प्र.पु.ए.व. पुप्लुवे पुप्लुवाते पुप्लुविरे
२. सुरसा-नागमाता
३. अद्राक्षीत्-दृश् धातुः-लुङ् प्र.पु.ए.व. अदर्शत्/अद्राक्षीत्, अदर्शताम्/अद्राष्टाम्, अदर्शन्/अद्राक्षुः

४. विचिन्वानः वि+चिञ्-धातुः वर्तमान कृदन्तः; शानच् प्रत्ययः
५. आस्ते-आस् उपवेशने-धातुः-लट् लकार प्र.पु.ए.व. आस्ते आसाते आसते, पादैः पिबति इति पादपः-वृक्षः, तर्कयन्-वर्तमानकृदन्तः, शतृप्रत्ययः ।
६. अभ्येत्य-अभि-इण्-धातुः+ल्यप् प्रत्ययः, समयाचत-सम्+या धातुः-लङ्, आत्मनेपदी. प्र.पु.ए.व.
७. स्याम्-अस्-धातुः विधिलिङ् उ.पु.ए.व. स्याम् स्याव स्याम
८. प्रददौ-प्र+दा धातुः-लिट् प्र.पु.ए.व.-ददौ ददतुः ददुः
१०. नेष्यति-नी (णीङ्) धातुः-लृट् प्र.पु.ए.व.
११. बभञ्ज-भञ्ज्-धातुः-लिट् प्र.पु.ए.व.
१२. न्यवेदयत्-नि+विद्-धातुः-लङ् प्र.पु.ए.व.

* * *

नीतिशतकम्-मानशौर्यपद्धतिः

ಪೀಠಿಕೆ

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆಯ ಕವಿಯೆಂದು ಸರ್ವಮಾನ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮೂರು ಶತಕಗಳು 'ಶತಕತ್ರಯೀ' ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅವು-ಶೃಂಗಾರಶತಕ, ನೀತಿಶತಕ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ. ಈ ಶತಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ವು ಮನುಷ್ಯನು ಯಶಸ್ವೀ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಸಮಾಜಜೀವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧದ ಜನರೊಡನೆ ಬಾಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ತಾನು ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು 'ನೀತಿಶತಕ'ದಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ 'ದಾರಿದೀಪ'ಗಳು.

ಇಷ್ಟೊಂದು ಉಪಕಾರಿಯಾದ 'ನೀತಿಶತಕ'ವನ್ನು ಬರೆದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಜೀವನದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಅವನ ಕಾಲ-ದೇಶಗಳ ಬಗೆಗಾಗಲೀ ಯಾವ ವಿವರಗಳೂ ತಿಳಿಯದಿರುವುದು ನಮ್ಮ ದುರ್ದೈವ. 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ'ವೆಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವನು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ನಂಬುಗೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.651ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ವೈಯಾಕರಣಿಯಾದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾದನೆಂದು ಚೀನ ದೇಶದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇತ್ತಿಂಗ ಎಂಬ ಪ್ರವಾಸಿಯು ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಶತಕತ್ರಯದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಖಚಿತವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕೆಲವು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿವೆ. ವೀರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳು-ಭರ್ತ್ಯಹರಿ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಸುಭಟವೀರೈ ಮತ್ತು ಮೈನಾವತಿ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಅರಸನಿಗೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು, ಸುಶೀಲಾ; ಈಕೆಯ ಮಗ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ. ಆ ಅರಸನಿಗೆ ಗಂಡು

ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಒಪ್ಪಿಸಿದ. ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ; ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಸುಭಟವೀರ್ಯನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ವೈರಾಗ್ಯತಾಳಿ ನಾಥಪಂಥದ ಗೋರಕ್ಷನಾಥರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಯೋಗ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವನು ತಿರುಗಿ ಬಂದು ಸಂಸಾರಿಯಾದ. ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದ; 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ' ಬರೆದ. ಪುನಃ ಇಹಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದ. ಪುನಃ ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿದ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಬಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅರಣ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾದ. ಇಂದಿಗೂ ಆ ಸ್ಥಳ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ 'ಭರ್ತ್ಯಹರಿಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಅಖಂಡ ದೀಪವನ್ನು ಉರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂತೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ತಪಗೃಹದ ಗುಹೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಗಧರಾಜ ಸಿಂಹಸೇನನ ಮಗಳಾದ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿಯು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಪತ್ನಿ.

ಈ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸಜ್ಞರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ದಂತಕಥೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಲೋಕಾನುಭವ ಮಾತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಅಪಾರವೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರರು. 'ಶೃಂಗಾರಶತಕ'ದಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯ ಸಹಜವಾದ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳ ರಸವತ್ತಾದ ಬಣ್ಣನೆಯಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ವಿಷಯ ಸುಖಗಳ ದುಷ್ಟರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. 'ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ'ವು ಲೋಕಾನುಭವದ ರಸಗಟ್ಟಿ. ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನದ ಅಸಾರತೆಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಎಂಥವನಲ್ಲೂ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೂಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ದ ಮಹತ್ವ-ಉಪಯುಕ್ತತೆಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದು ಅನಗತ್ಯ. ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕರು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ನೀತಿಶತಕ' ಅನುಭವಗಮ್ಯ.

'ಶತಕ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಒಂದು ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

ಭರ್ತೃಹರಿಯು ಖಚಿತವಾಗಿ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಸುಮಾರು 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಅನಂತರ ಬಂದವರು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿರಬಹುದೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಖಚಿತವಾದ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಈ ನೀತಿ ಶತಕದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮೂರ್ಛಪದ್ಧತಿ, ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ.

Introduction

Bhartruhari

Bhartruhari is revered as a great poet. His literary work of three books containing a hundred verses each (Shatakam) is popularly known as Shatakatravee. The Shatakatravee consists of Shangaara-shatakam, Neeti-Shatakam and Vairaagya-Shatakam. The very names of these Shatakams describe the subject covered in each of them.

It is really sad and unfortunate that the details of life, time of such a great poet who lettered a work such as the Neeti-Shatakam, are not known.

It is believed that Bhartruhari has also authored a work on grammar called the Vakyapadiya. Yi-Jing (635-713 CE), also known as I-tsing, a 7th century Chinese Buddhist pilgrim who visited India, in his travel notes records the death Bhartruhari, a renowned grammarian. However, it is not clear if the Bhartruhari the grammarian and

the Bhartruhari the author of Shatakattrayee is the same.

Even though the historical details are not established about Bhartruhari, a few details are popularly known among the people literary circles are given below.

A Gandharva named Veerasena had four children namely Bhartruhari, Vikramaaditya, Subhataveerya and Mynaavati. Bhartruhari's mother, Susheela, was the only daughter of the king of Jambudweepa. Since the king of Jambudweepa had no sons, Bhartruhari inherited the throne of his maternal grandfather. Bhartruhari later shifted his capital to Ujjayini; and handed over the reins of the kingdom to his brother Vikramaaditya and made Subhataveerya the Commander-in-Chief. And he himself accepted celibacy and renunciation of worldly possessions.

After taking celibacy upon himself, Bhartruhari, learned the Yoga-Vidya under the tutelage Gorakshanaatha, a proponent of the Naatha-pantha. For some reasons, he returned to the worldly life. And again, he renounced the worldly life, took up Buddhism, and authored the work on grammar, called the Vakyapadiya. Thus, he shifted between worldly life (Gruhasthashrama) and renunciation (Sanyaasa) thrice and finally attained the state of Samaadhi at a forest near Alwar. Even today, the place is revered by Hindus as being holy and an eternal-flame called the Bhartruhari – jyoti is lit at the shrine. The cave where Bhartruhari is believed to have practiced penance is visited by

many pilgrims. Padmakshi, the princess of Magadha is believed to be the wife of Bhartruhari.

However, the historians do not agree with these accounts and call them mere legends. However, no one can deny the importance of the literary works of Bhartruhari as they are results of his vast experience and insightfulness.

Even though we see countless accounts of sensual enjoyment in the Shringaara-shatakam, in the end Bhartruhari alerts us of the ill effects of excessive indulgence in sensual enjoyment. The Vairaagya-Shatakam is the essence of his experiential pragmatism. It effectively explains the hollowness of materialistic possessions and the importance of renunciation.

The Neeti-Shatakam provides the advice necessary for leading a successful life. Man being a social animal will need to deal with various kinds of people. And this work of Bhartàhari, the Neeti-Shatakam, provides valuable inputs as to how one should deal various kinds of people in real life situations. And because of this, the literary works like the Neeti-Shatakam shine as beacon of hope.

A Shatakam is a literary work that contains a hundred verses. But the Shatakatrayee of Bhartruhari, contain more than hundred verses in each of the Shatakams. However, scholars believe that this could be because of additions and interpolation from later dates. Though the exact number of verses in the Neeti-Shatakam remains uncertain due to potential later additions and interpolations, scholars agree on the enduring

wisdom contained within its verses. Bhartruhari's legacy endures through his profound insights shared in these timeless literary works, offering guidance and inspiration to generations of readers.

The Nitishataka of Bhartruhari is an excellent specimen of sententious poetry with lofty ideas for the general guidance of mankind. It is divided into ten sections as follows.

१. मूर्खपद्धतिः - On Ignorance
२. विद्वत्पद्धतिः - On Learning
३. मानशौर्यपद्धतिः - On Self-respect
४. अर्थपद्धतिः - On Wealth
५. दुर्जनपद्धतिः - On the wicked
६. सुजनपद्धतिः - On the Virtuous
७. परोपकारपद्धतिः - On Benevolence
८. धैर्यपद्धतिः - On Courage
९. दैवपद्धतिः - On Destiny
१०. कर्मपद्धतिः - On Karma

मानशौर्यपद्धतिः

सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निःक्लेशलेशं मनः ।
आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपकष्टहारिणि हरौ सम्प्राप्यते देहिना ॥१॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णास्रोतो विभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥२॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहताः विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥३॥

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशा-
मापन्नोऽपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भपिशितग्रासैकबद्धस्पृहा
किं जीर्णं तृणमति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥४॥

स्वल्पस्नायुवसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थि गोः
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाच्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥५॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥६॥

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥७॥

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्ये पृष्ठं सदा स च धार्यते ।
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरात्
अहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥८॥

यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरिनकान्तः ।
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतिं कथं सहते ? ॥९॥

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥१०॥

ಮಾನಶೌರ್ಯಪದ್ಧತಿ

1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ ಮಗ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಡದಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವ ಯಜಮಾನ, ಸ್ನೇಹಶೀಲನಾದ ಗೆಳೆಯ, ಮೋಸ ಮಾಡದ ಸೇವಕರು, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಿರಿ ಕಿರಿ ಇಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು, ಆಕರ್ಷಕ ರೂಪ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮುಖ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಲೋಕದ ಕಷ್ಟ ಕೋಟಲೆಗಳನ್ನು ನೀಗುವ ಹರಿಯು ಸಂತುಷ್ಟನಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದೊರಕುತ್ತವೆ.
2. ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆಯಿಂದ ಹಿಂಜರಿಯುವುದು, ಪರರ ಹಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವುದು, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತುಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ ಪ್ರವಹಿಸುವುದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ದಯೆ-ಇದೇ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ತಿಳಿಸಿರುವ ಸರ್ವ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಮಾರ್ಗ.
3. ಅಧಮರು ವಿಘ್ನಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಆರಂಭಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಮರು ಆರಂಭಿಸಿ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದಾಗ ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತಮರು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ವಿಘ್ನಗಳು ಎದುರಾದರೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು (ಮುಗಿಸದೇ) ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.
4. ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಡವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮುದಿತನದಿಂದ ಕೃಶನಾಗಿದ್ದರೂ, ಶರೀರವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದರೂ, ಕಾಂತಿ ಕಂದಿಹೋಗಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಾಣವೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮದವೇರಿದ ಆನೆಯ ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಮಾಂಸದ ತುತ್ತನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹವು ಒಣಗಿದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೆಯೇ?
5. ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ನಾಯು ಮತ್ತು ಮೇಧಸ್ಸುಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಮಲಿನವಾದ, ಮಾಂಸಶೂನ್ಯವಾದ ದನದ ಮೂಳೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಚೂರನ್ನು ಪಡೆದು ನಾಯಿಯು ತುಂಬ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದಂತೂ ಅದರ ಹಸಿವನ್ನು ಇಂಗಿಸಲು

ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಾಲದು. ಸಿಂಹವಾದರೋ ತನ್ನ ಮಡಿಲಿಗೇ ಬಂದ ನರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

6. ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ ಜನನ ಮರಣ ಪ್ರವಾಹರೂಪದ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ? ಯಾರು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ? ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಸಾಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾರ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಅವನ ವಂಶವು ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ ಅವನು ಮಾತ್ರ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಅಂತ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಅವನ ಹುಟ್ಟು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
7. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲಿಗಿರುವಂತೆ ಧೀರ ಪುರುಷನಿಗೂ ಎರಡೇ ವೃತ್ತಿಗಳು. ಆತ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಿರಾಜಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಬಹುದು. ಇಲ್ಲವೇ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳದೇ ನಾಶ ಹೊಂದಬಹುದು. ಯಾರಿಂದಲೂ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗದೇ ಇರಬಹುದು.
8. ಹಲಗೆಯಂತೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ತನ್ನ ಹೆಡೆಯ ಮೇಲೆ ಆದಿಶೇಷನು ಈ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಶೇಷನನ್ನು ಆದಿ ಕೂರ್ಮ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಕೂರ್ಮವನ್ನೂ ಸಮುದ್ರವು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಓಹೋ! ಮಹಾತ್ಮರ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅತಿಶಯಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲ. (ಮಹಾತ್ಮರು ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಸದಾ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ).
9. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆಗೆ ಚೇತನವಿಲ್ಲ. ಅದು ಜಡ ಪದಾರ್ಥ. ಆದರೂ ಸೂರ್ಯನ ಪಾದಗಳು (ಕಿರಣಗಳು) ಬಿದ್ದಾಗ ಅದು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ. ತೇಜಸ್ವೀ ಪುರುಷನು ತನಗೆ ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಹಿಸಿಯಾನು?
10. ಸಿಂಹವು ಶಿಶುವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ (ಚಿಕ್ಕ ಮರಿ) ಮದೋದಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳುಳ್ಳ ಮದವೇರಿದ ಆನೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಬೀಳುವುದು. ಇದು ಸತ್ವಶಾಲಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ. ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಯಸ್ಸು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

1. It is only when Visnu, the preserver of this world and the Remover of all pain and misery from this world, is appeased that one gets a virtuous son, faithful wife, pleased master, loving friends, honest servants, contented mind, good physique, stable fortunes and refined face owing to the knowledge.
2. Refraining from putting life to an end; checking the desire to covet other's wealth; speaking the truth; timely act of charity towards the needy; refraining from criticizing other women; controlling the greed; being polite to elders; and being kind to all living beings, this is the path to prosperity and fortune that has been described in all scriptures.
3. There are three types of people in this world, viz. base men, mediocre and the men of excellence and so is their behaviour. Base men fearing the obstacles are not able to start a work, mediocre start the work but stop in between, because they feel dejected due to the problems coming in the way; but the men of excellence complete the work despite being repeatedly attacked by the problems.
4. Though weak on account of hunger and emaciated by old age, though with failing sense organs and reduced to a state of hardships, though with energy lost and life decaying, will the lion, the foremost of all those who are great in self respect, feed himself on withered grass when he has fixed his desire

only on devouring the morsel of the torn temples of a rutting elephant?

5. Everyone expects according to his prowess, as a dog is contented with a fleshless bone that has become dirty due to the mixture of fat and gut stuck on it, though it doesn't satisfy its hunger. On the other hand, a lion kills a far away elephant without being drawn near by jackal. Thus, despite being in trouble, one desires that which is appropriate to his ability.
6. Who does not die or take birth in this kaleidoscopic world? But real birth is of the person, who brings growth to the family. In this ever-changing world, birth and death of all beings is an eternal phenomenon; but the successful birth is of the person, who brings prosperity to the family.
7. As the bunches of flowers either adorn the heads of people or wither away in the woods, the self-respecting great men have also been ordained for only two kinds of existence, they either achieve the highest place in the society or spend their life in the solitude of woods.
8. God Shesha has borne all three regions of the world on its hood; and the King of Tortoises carries it on its back and the ocean cradles them effortlessly in its lap. Thus, the greatness of the great knows no bounds. They are always ready for the welfare of the world.

9. When the touch of the Sun rays is enough to burn an inanimate stone like-‘Suryakanta Mani’, then how can a man of spirit tolerate the insult from others.
10. The lion, although very young, pounces upon elephants whose broad temples are soiled with rut. This is the nature of the valiant; age is not at all the cause of valour.

* * *

ರಘುವಂಶಮ್-ದ್ವಿತೀಯಃ ಸರ್ಗಃ (ಸಡ್-ಗ್ರಹಃ)

ಪೀಠಿಕೆ

ಕಾಳಿದಾಸ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು 400)

ವರಕವಿಃ, ಕವಿಕುಲಗುರುಃ - ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕಾಳಿದಾಸ. ಈತನ ಕಾಲ, ದೇಶ, ಜೀವಿತ ಮೊದಲಾದವು ಇಂದಿಗೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳು ವಿಶ್ವಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿ 'ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲಮ್' ನಾಟಕವು ಜಗತ್ತಿನ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಭಾಷಾಂತರಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪವಾಡ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ದಂತ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಕವಿಯ ಕಾಲ, ದೇಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನುಳ್ಳ ಅನೇಕ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ 2ನೆಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಇದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ರವಿಕೀರ್ತಿಯ ಐಹೊಳೆ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 634) ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕೃತಿ 'ಹರ್ಷಚರಿತಮ್' ನಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಆಧಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಳಿದಾಸನು ಬಾಣಾದಿ ಕವಿಗಳಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಹೀಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 1ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 5ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದವನು ಕಾಳಿದಾಸ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಆತನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ವರ್ಣನೆ, ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನಿಗಿರುವ

ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆತನ ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಭಾರತದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸಿದ್ದನೆಂಬ ಊಹೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಂಚರಿಸಿ ನಾನಾ ದೇಶ, ಗಿರಿ, ನದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯ ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸಲುಬಹುದು.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು ಒಟ್ಟು ಏಳು. ಅವು:

೧) ರಘುವಂಶಮ್	}	ಮಹಾಕಾವ್ಯ
೨) ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್		
೩) ಮೇಘದೂತಮ್	}	ಖಂಡಕಾವ್ಯ
೪) ಋತುಸಂಹಾರಮ್		
೫) ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರಮ್	}	ನಾಟಕಾನಿ
೬) ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯಮ್		
೭) ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲಮ್		

ಅನೇಕ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯೇ ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ 7 ಕೃತಿಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಏಳು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಯಾಮಲಾದಂಡಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರ ಕಾವ್ಯಗಳೂ ಆತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿವೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕವಿಗೆ ರಸಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಶಲತೆ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ರಸವನ್ನಾದರೂ ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮೂರೂ ನಾಟಕಗಳು ಶೃಂಗಾರ ರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದುವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಡುವಿನ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಭ್ಯತೆ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು, ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮನೋಹರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳ

ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವೇದ, ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ಸಂಗೀತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಆಯುರ್ವೇದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯವಿದ್ದುದಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳು ಆನಂದ, ಆದರ್ಶಳೆರಡನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತವೆ.

Introduction

Kalidaasa (Around 400 AD)

वरकविः, कविकुलगुरुः are two of the titles bestowed on Kalidasa. He is one among the poets who composed the best works in Samskruta literature and brought everlasting fame. Even to this day, his time, place and personal life details are unsure. His poems are universally well-known. His work, 'अभिज्ञानशाकुन्तलम्' has been translated into several languages in the world.

At times, folklore surrounds famous personalities. Similar, several stories are in vogue in the case of Kalidasa too. But these do not throw any light on the poet's life. Kalidasa is said to have been in the court of King Vikramaditya. Historical record show several kings by the name Vikramaditya. But scholars opine Kalidasa may have been in the court of Chandragupta II. The Aihole rock inscription (634 A.D.) of Ravikeerthi commends Kalidasa. In the 7th c. A.D. Bana in his work, the 'हर्षचरितम्' praises Kalidasa. On the basis of a few other sources, scholars contend Kalidasa to have preceeded Bana and other poets. Several polymaths propound the time of Kalidasa may have been between the 1st c B.C. to 5th c A.D. Kalidasa may have lived between the 4th c A.D. to 5th c A.D.

Savants conclude from a close scrutiny of the works of Kalidasa that Ujjain is his birthplace. His poems contain profuse detailed descriptions of Ujjain which exhibit his endearment to the place. His poems suggest pundits to formulate the above opinion. It may be conjectured that he had travelled the length and breadth of Bharata from his vivid portrayal of several cities, mountains, rivers, etc in the Raghuvamsha.

In all, there are seven works of Kalidasa

They are -

१) रघुवंशम् ।	}	महाकाव्ये
२) कुमारसम्भवम् ।		
३) मेघदूतम् ।	}	खण्डकाव्ये
४) ऋतुसंहारम् ।		
५) मालविकाग्निमित्रम् ।	}	नाटकानि
६) विक्रमोर्वशीयम् ।		
७) अभिज्ञानशाकुन्तलम् ।		

In the lists of literary works, several critics speculate that there are several other compositions of Kalidasa. But in all the lists of the critics, as the titles of above seven works are seen, everyone unanimously agree those to be works of Kalidasa. श्यामलादण्डक and innumerable other stotras and works are said to be penned under his name.

Kalidasa's works exhibit the skill of the fruition of the rasas comes to our awareness.

Which so ever rasa is taken up for depiction, that rasa is beautifully conveyed. Sringara rasa is the predominant rasa in all the three dramas of Kalidasa. The portrayal of Nature, the harmonious and indispensable relationship between man and Nature, the national feeling, the decorum and culture of Bharata-all the above are indicated in a manner pleasing to the mind. An overview of his works reveal his knowledge of Veda, Smriti, Purana, Ramayana, Mahabharata, Dharmashastra, the polity of statecraft, finearts, astrology, Ayurveda and other allied topics. His works present both bliss and ideal characters in life.

कालिदासप्रशस्तयः

- १) पुरा कवीनां गणाना प्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठित कालिदासः।
अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावात् अनामिका सार्थवती बभूव ॥
- २) काव्येषु नाटकं रम्यं तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः तत्र श्लोकचनुष्टयम् ॥
- ३) 'कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः' । जयदेवः
- ४) निर्गतासु नवा कस्य कालिदासस्य सूक्तिषु ।
प्रीतिर्मधुरसान्द्रासु मञ्जरीष्विव जायते ॥ बाणः
- ५) 'उपमा कालिदासस्य' ।
- ६) 'दीपशिखा कालिदासः' ।

नन्दिनीवरप्रदानम् (सङ्ग्रहः)

अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम् ।
 वनाय प्रीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच ॥१॥
 तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुम् अपांसुलानां धुरि कीर्तनीया ।
 मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नीं श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत् ॥२॥
 व्रताय तेनानुचरेण धेनोः न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः ।
 न चान्यतस्तस्य शरीररक्षा स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः ॥३॥
 आस्वादवद्भिः कवलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दशनिवारणैश्च ।
 अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत् ॥४॥
 स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धवीरः ।
 जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत् ॥५॥
 लताप्रनानोद्ग्रथितैः स केशैः अधिज्यधन्वा विचचार दावम् ।
 रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोः वन्यान्विनेष्यन्निव दुष्टसत्वान् ॥६॥
 सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम् ।
 प्रचक्रमे पल्लवरागताम्रा प्रभा पतङ्गस्य मुनेश्च धेनुः ॥७॥
 प्रदक्षिणीकृत्य पयस्विनीं तां सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता ।
 प्रणम्य चानर्च विशालमस्याः शृङ्गान्तरं द्वारमिवार्थसिद्धेः ॥८॥
 वत्सोत्सुकाऽपि स्तिमिता सपर्यां प्रत्यग्रहीत्सेति ननन्दतुस्तौ ।
 भक्त्योपपन्नेषु हि तद्विधानां प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि ॥९॥
 गुरोः सदारस्य निपीड्य पादौ समाप्य सांध्यं च विधिं दिलीपः ।
 दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम् ॥१०॥

इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः ।
 सप्त व्यतीयुस्त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य ॥११॥
 अन्येद्युरात्मानुचरस्य भावं जिज्ञासमाना मुनिहोमधेनुः ।
 गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश ॥१२॥
 सा दुष्प्रधर्षा मनसाऽपि हिंस्रैः इत्याद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन ।
 अलक्षिताभ्युत्पतनो नृपेण प्रसह्य सिंहः किल तां चकर्ष ॥१३॥
 तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोः गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घम् ।
 रश्मिष्विवादाय नगेन्द्रसक्तां निवर्तयामास नृपस्य दृष्टिम् ॥१४॥
 स पाटलायां गवि तस्थिवांसं धनुर्धरः केसरिणं ददर्श ।
 अधित्यकायामिव धातुमय्यां लोध्रद्रुमं सानुमतः प्रफुल्लम् ॥१५॥
 ततो मृगेन्द्रस्य मृगेन्द्रगामी वधाय वध्यस्य शरं शरण्यः ।
 जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गात् उद्धर्तुमैच्छैत्प्रसभोद्धृतारिः ॥१६॥
 वामेतरस्तस्य करः प्रहर्तुः नखप्रभाभूषितकङ्कपत्रे ।
 सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे ॥१७॥
 बाहुप्रतिष्ठम्भविवृद्धमन्युः अभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः ।
 राजा स्वतेजोभिरदह्यतान्तः भोगीव मन्त्रौषधिरुद्धवीर्यः ॥१८॥
 तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुः मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम् ।
 विस्माययन्विस्मितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंहः ॥१९॥
 अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात् ।
 न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य ॥२०॥

कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादारपणानुग्रहपूतपृष्ठम् ।
 अवेहि मां किङ्करमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम् ॥२१॥
 अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन ।
 यो हेमकुम्भस्तननिःसृतानां स्कन्दस्य मातुः पयसां रसज्ञः ॥२२॥
 कण्डूयमानेन कटं कदाचित् वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य ।
 अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः ॥२३॥
 तदाप्रभृत्येव वनद्विपानां त्रासार्थमस्मिन्नहमद्रिकुक्षौ ।
 व्यापारितः शूलभृता विधाय सिंहत्वमङ्कागतसत्त्ववृत्ति ॥२४॥
 तस्यालमेषा क्षुधितस्य तृप्त्यै प्रदिष्टकाला परमेश्वरेण ।
 उपस्थिता शोणितपारणा मे सुरद्विषश्चान्द्रमसी सुधेव ॥२५॥
 स त्वं निवर्तस्व विहाय लज्जां गुरोर्भवान्दर्शितशिष्यभक्तिः ।
 शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्यरक्ष्यं न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति ॥२६॥
 इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य ।
 प्रत्याहतास्त्रो गिरिशप्रभावात् आत्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार ॥२७॥
 प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः ।
 जडीकृतस्यम्बकवीक्षणेन वज्रं मुमुक्षन्निव वज्रपाणिः ॥२८॥
 संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः ।
 अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद सर्वं भवान्भावमतोऽभिदास्ये ॥२९॥
 मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः ।
 गुरोरपीदं धनमाहिताग्रेः नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम् ॥३०॥

स त्वं मदीयेन शरीरवृत्तिं देहेन निर्वर्तयितुं प्रसीद ।
 दिनावसानोत्सुकबालवत्सा विसृज्यतां धेनुरियं महर्षेः ॥३१॥
 अथान्धकारं गिरिगह्वराणां दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन् ।
 भूयः स भूतेश्वरपार्श्ववर्ती किञ्चिद्विहस्यार्थपतिं बभाषे ॥३२॥
 एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च ।
 अल्पस्य हेतोर्बहुहातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् ॥३३॥
 भूतानुकम्पा तव चेदियं गौः एका भवेत्स्वस्तिमती त्वदन्ते ।
 जीवन्पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजा प्रजानाथ पितेव पासि ॥३४॥
 अथैकधेनोरपराधचण्डात् गुरोः कृशानुप्रतिमाद्विभेषि ।
 शक्योऽस्य मन्योर्भवता विनेतुं गाः कोटिशः स्पर्शयता घटोष्नीः ॥३५॥
 तद्रक्ष कल्याणपरंपराणां भोक्तारमूर्जस्वलमात्मदेहम् ।
 महीतलस्पर्शनमात्रभिन्नं ऋद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः ॥३६॥
 एतावदुक्त्वा विरते मृगेन्द्रे प्रतिस्वनेनास्य गुहागतेन ।
 शिलोच्चयोऽपि क्षितिपालमुच्चैः प्रीत्या तमेवार्थमभाषतेव ॥३७॥
 निशम्य देवानुचरस्य वाचं मनुष्यदेवः पुनरप्युवाच ।
 धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या निरीक्ष्यमाणः सुतरां दयालुः ॥३८॥
 क्षतात्किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः ।
 राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा ॥३९॥
 कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेविश्राणनाच्चान्यपयस्विनीनाम् ।
 इमामनूनां सुरभेरवेहि रुद्रौजसा तु प्रहृतं त्वयास्याम् ॥४०॥

सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्तः ।
 न पारणा स्याद्विहता तवैवं भवेदलुप्तश्च मुनेः क्रियार्थः ॥४१॥
 भवानपीदम् परवानवैति महान्हि यत्रस्तव देवदारौ ।
 स्थातुं नियोक्तुर्न हि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन ॥४२॥
 किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं यशः शरीरे भव मे दयालुः ।
 एकान्तविध्वंसिषु मद्विधानां पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु ॥४३॥
 सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्वनान्ते ।
 तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम् ॥४४॥
 तथेति गामुक्तवते दिलीपः सद्यः प्रतिष्ठम्भविमुक्तबाहुः ।
 स न्यस्तशस्त्रो हरये स्वदेहम् उपानयत्पिण्डमिवाभिषस्य ॥४५॥
 तस्मिन्क्षणे पालयितुः प्रजानाम् उत्पश्यतः सिंहनिपातमुग्रम् ।
 अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधरहस्तमुक्ता ॥४६॥
 उत्तिष्ठ वत्सेत्यमृतायमानं वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन् ।
 ददर्श राजा जननीमिव स्वां गामग्रतः प्रस्रविणीं न सिंहम् ॥४७॥
 तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि ।
 ऋषिप्रभावान्मयि नान्ताकोऽपि प्रभुः प्रहर्तुं किमुतान्यहिंसाः ॥४८॥
 भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च प्रीताऽस्मि ते पुत्र वरं वृणीष्व ।
 न केवलानां पयसां प्रसूतिम् अवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम् ॥४९॥
 ततः समानीय स मानितार्थी हस्तौ स्वहस्तार्जितवीरशब्दः ।
 वंशस्य कर्तारमनन्तकीर्तिं सुदक्षिणायां तनयं ययाचे ॥५०॥
 सन्तानकामाय तथेति कामं राज्ञे प्रतिश्रुत्य पयस्विनी सा ।
 दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश ॥५१॥

ರಘುವಂಶ - ನಂದಿನೀವರಪ್ರದಾನವೆಂಬ 2ನೇ ಸರ್ಗ

ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತ ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ 19 ಸರ್ಗಗಳು ಮತ್ತು 1564 ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ. ವೈವಸ್ವತ ಮನವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದಿಲೀಪ, ರಘು, ಅಜ, ದಶರಥ, ಶ್ರೀರಾಮ, ಕುಶ, ಅತಿಥಿ ಮೊದಲಾದ 29 ರಾಜರ ವರ್ಣನೆಯು ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಕಥಾವಸ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣವೇ ಮೂಲ.

ಮೊದಲನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶದ ರಾಜರ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳು, ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನ ಜನನ ಮತ್ತು ಆಳ್ವಿಕೆ, ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವಾಗದ ಕಾರಣ ಪತ್ನಿ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಕುಲಗುರುಗಳಾದ ವಸಿಷ್ಠರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅವರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ಆಗ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಕಾಮಧೇನುವು ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಶಾಪ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಅರುಹಿ ಅದರ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಕೆಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ನಂದಿನಿಧೇನುವಿನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಪತ್ನೀ ಸಮೇತನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜನ ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಯಾಗಿ ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಥಮ ಸರ್ಗದ ಕಥಾವಸ್ತು. ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ನಂದಿನಿಧೇನುವಿನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಕೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತನಾಗುವುದು ಎರಡನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾವಸ್ತು.

1. ಅನಂತರ ಬೆಳಗಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ (ಹಸುವಿನ) ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದ ನಂತರ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಕರುವುಳ್ಳ, ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಗಳ ಹಸುವಾದ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ಕೀರ್ತಿವಂತನೂ, ಪ್ರಜಾವತ್ಸಲನೂ ಆದ ದಿಲೀಪರಾಜನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಬಿಟ್ಟನು.
2. ಪತಿವ್ರತೆಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ, ರಾಜಾ ದಿಲೀಪನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರಾಣಿ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯು ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ನಂದಿನಿ

ಧೇನುವಿನ ಖುರಪುಟಗಳಿಂದ ಮೇಲೆದ್ದ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಳು.

3. ನಂದಿನಿ ಧೇನುವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಆಶ್ರಮದ ಬಾಗಿಲಿನವರೆಗೂ ಬಂದು ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯು ಹಿಂದಿರುಗಿದ ನಂತರ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಪರಿವಾರದ ಇತರರನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಅವರ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಇತರರ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
4. ಆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ದಿಲೀಪನು ನಂದಿನಿ ಧೇನುವಿಗೆ ರಸಯುಕ್ತವಾದ ಹುಲ್ಲಿನ ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ, ಶರೀರವನ್ನು ನೇವರಿಸುತ್ತಾ, ಕಾಡುಕೀಟಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾ ಹಾಗೂ ಹಸುವಿನ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ತಡೆ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆ ನಂದಿನಿಯ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದನು.
5. (ರಾಜನಾದ ದಿಲೀಪನು) ನಂದಿನಿ ಧೇನುವು ನಿಂತಾಗ ತಾನೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತ, ಚಲಿಸಿದಾಗ ತಾನೂ ಚಲಿಸುತ್ತಾ, ಅದು ಕುಳಿತಾಗ ತಾನೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ನಂದಿನಿಯು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾನೂ ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ನೆರಳಿನಂತೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನು.
6. ಕಾಡು ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಶದಿಂದ ಸುಶೋಭಿತನಾದ ಆ ದಿಲೀಪರಾಜನು ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿ, ಗುರು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಹೋಮಧೇನುವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು.
7. ಚಿಗುರೆಲೆಯಂತೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆ ಮತ್ತು ಅದೇ ಬಣ್ಣದ ಮುನಿಗಳ ಧೇನುವಾದ ನಂದಿನಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರದಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು. (ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಾಚಲದೆಡೆಗೆ ಹೊರಟನು ಮತ್ತು ನಂದಿನಿ ಧೇನುವು ಆಶ್ರಮದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿತು.)

8. ಅಕ್ಷತೆ ಮೊದಲಾದ ಪೂಜಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯು ವನದಿಂದ ವಸಿಷ್ಠರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಆ ನಂದಿನಿ ಧೇನುವಿಗೆ ಮೊದಲು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಳು. ನಂತರ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಮಾರ್ಗದಂತಿರುವ ಆ ನಂದಿನಿಯ ಕೋಡುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹಣೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಳು.
9. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಆ ನಂದಿನಿ ಧೇನುವು ತನ್ನ ಕರುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠಳಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶಾಂತವಾಗಿದ್ದು ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯು ಮಾಡಿದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಳು. ಇದರಿಂದ ದಿಲೀಪ ಹಾಗೂ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯರು ಆನಂದ ಹೊಂದಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ನಂದಿನಿಯಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉತ್ತಮ ಫಲಕ್ಕೆ ಗುರುತಾಗಿರುತ್ತದೆ.
10. ನಂದಿನಿ ಧೇನುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕಾಡಿನಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಮೇಲೆ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಪತ್ನೀಸಮೇತರಾದ ಗುರು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಸಂಧ್ಯಾ ಕಾಲದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಹಾಲು ಕರೆದ ನಂತರ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ನಂದಿನಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲದಿಂದಲೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಮತ್ತೆ ಆರಂಭಿಸಿದನು.
11. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುಃಖಿತರ ಉದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ದಿಲೀಪನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂತಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ರಾಣಿ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇಷ್ಟತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳನ್ನು ಕಳೆದನು.
12. ಮರುದಿನ (ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ದಿನ) ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಗಳ ಹೋಮಧೇನುವು ತನ್ನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ದಿಲೀಪನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿತು. ಆ ಧೇನುವು ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಚಿಗುರು ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಿಮಾಲಯದ ಗವಿಯೊಂದನ್ನು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು.

13. ಕಾಡಿನ ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಂದಿನಿ ಧೇನುವನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಮನಸ್ಸಿಂದಲೂ ಯೋಚಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಗಮನವನ್ನು ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಇಟ್ಟಿದ್ದನೋ ಆಗ ಅವನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಿಂಹವೊಂದು ಏಕಾಏಕಿ ನಂದಿನಿಯ ಮೇಲೆರಗಿತು.
14. ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶದ ಆ ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದ ನಂದಿನಿಯ ದೀರ್ಘವಾದ ಆರ್ತನಾದದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ದುಃಖಿತರಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರುವ, ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಸವಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿದ್ದ ಆ ರಾಜ ದಿಲೀಪನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಕಡಿವಾಣದಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ನಂದಿನಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು.
15. ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾದ ಆ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನು ಧಾತುಮಯವಾದ ಆ ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಗಂಪು ಬಣ್ಣದ ನಂದಿನಿ ಧೇನುವಿನ ಮೇಲೆರಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ, ಅರಳಿದ ಲೋಧ ವೃಕ್ಷದಂತೆ ಕಾಣುವ ಸಿಂಹವನ್ನು ನೋಡಿದನು.
16. ಆನಂತರ ಶರಣಾಗತ ರಕ್ಷಕನೂ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೈರಿಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನೂ ಆದ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಪರಾಭವಗೊಂಡಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಸಿಂಹದಿಂದ ಆ ಧೇನುವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ಸಿಂಹದಂತೆ ಗಂಭೀರವದ ನಡಿಗೆಯಿಂದ ವೇಗವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿ ಆ ಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ತಕ್ಷಣವೇ ಬಾಣವನ್ನು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು.
17. ಆ ಸಿಂಹದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಲೇ ಬಾಣ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ರಾಜ ದಿಲೀಪನ ಕೈ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ಆತನ ಬೆರಳುಗಳ ಉಗುರಿನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಕಂಕ ಪಕ್ಷಿಯ ಗರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ಬಾಣದ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೇ ದಿಲೀಪನ ಬೆರಳುಗಳು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಅಲುಗಾಡಿಸಲಾಗದೇ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆದವು.

18. ಬಾಹುವಿನ ಸ್ತಂಭನದಿಂದ ಬಹಳ ಕೋಪಗೊಂಡ ಆ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಂದ ವಿಷದ ಪ್ರಭಾವವು ತಡೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ಪದ ರೋಷದಂತೆ ಮುಂದೆಯೇ ಇದ್ದ ಅಪರಾಧಿಯಾದ ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಏನೂ ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ವಿವಶನಾಗಿ ತನ್ನೊಳಗೇ ಕ್ರೋಧಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟನು.
19. ನಂದಿನಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ ಆ ಸಿಂಹವು ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಮನುವಂಶ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಸಿಂಹದಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯೂ, ತನ್ನ ಬಾಹುಸ್ತಂಭನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವನೂ ಆದ ರಾಜ ದಿಲೀಪನನ್ನು ತನ್ನ ಮಾನವ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಸ್ಮಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿತು.
20. ಎಲೈ ಮಹಾರಾಜನೇ! ನಿನ್ನ ಶ್ರಮವು ಸಾಕು. ಈಗ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ನೀನು ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದೂ ವ್ಯರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳನ್ನು ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಪರ್ವತವನ್ನು ಏನೂ ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
21. ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದಂತೆ ಬಿಳಿಯಾಗಿರುವ ನಂದಿ ಎಂಬ ಎತ್ತನ್ನು ಏರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶಿವನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವುಳ್ಳ ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ಎತ್ತಿನ ಮಿತ್ರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಕುಂಬೋಧರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಶಿವನ ಕಿಂಕರನೆಂದು ನೀನು ತಿಳಿ.
22. ಮುಂದೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಈ ದೇವದಾರು ಮರವನ್ನು ನೋಡು. ಇದನ್ನು ವೃಷಭಧ್ವಜನಾದ ಶಿವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮರವು ಸ್ಕಂದನ ತಾಯಿ ಪಾರ್ವತಿಯು ಸ್ವತಃ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದಲೇ ಚಿನ್ನದ ಬಿಂದಿಗೆಗಳಿಂದ ಸುರಿದು ಉಣಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸಿದೆ.
23. ಒಮ್ಮೆ ಕಾಡಾನೆಯೊಂದು ತನ್ನ ಕಪೋಲವನ್ನು ಉಜ್ಜಿದಾಗ ಈ ದೇವದಾರು ಮರದ ಮೇಲಿನ ತೊಗಡೆಯು ಕಿತ್ತುಬಂದಿತು. ಆಗ ಪರ್ವತ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ರಾಕ್ಷಸರ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗಾಯಗೊಂಡ ಪುತ್ರ

ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಈ ದೇವದಾರು ಮರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖಿಸಿದಳು.

24. ಆಗಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಈ ದೇವದಾರು ಮರವನ್ನು ಕಾಡಾನೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲು ತ್ರಿಶೂಲಧಾರಿಯಾದ ಶಿವನಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಮರದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ನಾನು ಸಿಂಹದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಈ ಪರ್ವತದ ಗುಹೆಯ ಬಳಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.
25. ಪರಮೇಶ್ವರನಾದ ಶಂಕರನ ಆದೇಶದಂತೆ ನಿಗದಿಯಾದ ನನ್ನ ಆಹಾರದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಈ ಹಸುವು ನನ್ನ ಬಳಿ ಬಂದಿದೆ. ಗ್ರಹಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಹುವಿಗೆ ಚಂದ್ರನ ಸುಧೆಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಉಪವಾಸ ವ್ರತದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಸಿದಿರುವ ನನಗೆ ಪಾರಣೆಯ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಈ ಹಸುವಿನ ರಕ್ತವು ಸಾಕು.
26. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂತಿರುಗು. ನಿನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಶಿಷ್ಯನಂತೆ ನಿನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯದಿಂದ ಗುರುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿರುವೆ. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದದ್ದನ್ನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅದು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದವರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.
27. ಹೀಗೆ ಮೃಗರಾಜನಾದ ಸಿಂಹದ ಗಂಭೀರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪುರುಷ ರಾಜನಾದ ದಿಲೀಪನು ಶಿವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ತನ್ನ ಬಗೆಗಿನ ಅವಮಾನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು.
28. ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ತ್ರಯಂಬಕನ ನೋಟದಿಂದಲೇ ಜಡಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಜ್ರಪಾಣಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ವಿಫಲನಾದ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಆ ಸಿಂಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು.

29. ಎಲೈ ಮೃಗೇಂದ್ರನೇ! ಪ್ರಯತ್ನ ವಿಫಲನಾದ ನಾನು ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ನನ್ನ ಮಾತುಗಳು ನಿನಗೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೆನಿಸಬಹುದು. ನೀನು ಜೀವಿಗಳ ಮನೋಗತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾವನೆಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.
30. ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಆ ಶಂಕರನು ನನಗೆ ಪೂಜ್ಯನು. ಆದರೂ ನನ್ನ ಕಣ್ಣಮುಂದೆಯೇ ಗುರುಗಳಾದ ವಸಿಷ್ಠರ ಸಂಪತ್ತಾದ ಹೋಮಧೇನುವು ನಾಶವಾಗುವುದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.
31. (ಭೋಜನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ನೀನು ನನ್ನ ದೇಹದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಹಸಿವನ್ನು ನೀಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು. ದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ತಾಯಿಯ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ) ಉತ್ಸುಕಳಾಗಿರುವ ಕರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಈ ಧೇನುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು.
32. ಆನಂತರ ಶಿವನ ಕಿಂಕರನಾದ ಆ ಸಿಂಹವು ಹಿಮಾಲಯದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿನ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ದಂತಕಿರಣಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವಲ್ಪ ನಕ್ಕು ರಾಜನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಿತು.
33. ಈ ನಿನ್ನ ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆತನ, ನಿನ್ನ ಯೌವನ, ಈ ನಿನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಶರೀರ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಈ ಧೇನುವಿಗಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ ನೀನು ನನಗೆ ಮೂರ್ಖನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವೆ.
34. ಎಲೈ ಪ್ರಜಾವತ್ಸಲನೇ! ನಿನಗೆ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ಇದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೇವಲ ಈ ಒಂದು ಹಸುವು ಮಾತ್ರ ಬದುಕುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಎಲೈ ರಾಜನೇ! ನಿನ್ನ ಬದುಕಿರುವಿಕೆಯಿಂದ ನೀನು ತಂದೆಯಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ರಕ್ಷಿಸಬಹುದು.
35. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಈ ಒಂದೇ ಹಸುವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಾಗದ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಅಗ್ನಿಸಮಾನರಾದ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪದಿಂದ

ಭಯವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಡು. ಕುಂಭಸಮಾನವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಟಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪವನ್ನು ನೀನು ದೂರ ಮಾಡಬಹುದು.

36. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರಂತರವಾದ ಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಈ ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಇಂದ್ರನಗರಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
37. ಮೃಗೇಂದ್ರನಾದ ಆ ಸಿಂಹವು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಸುಮ್ಮನಾಯಿತು. ಆಗ ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರ ಬಂದ ಅದರ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯು ಇಡೀ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವೇ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಜೋರಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇತ್ತು.
38. ಶಿವಕಿಂಕರನ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನುಷ್ಯ ದೇವನಾದ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ಆ ನಂದಿನಿ ಧೇನುವಿನ ಕಾತರ ತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಅತ್ಯಂತ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು.
39. "ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೇ! ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಪಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಮಲಿನಗೊಂಡ ಪ್ರಾಣದಿಂದಾಗಲೀ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ?
40. ಇತರ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಈ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ಕಾಮಧೇನುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿ. ಈಕೆಯ ಮೇಲೆ ನೀನು ಮಾಡಿದ ಆಕ್ರಮಣವು ಭಗವಂತನಾದ ಶಿವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಗಿದೆ. (ನಿನ್ನ ಪ್ರತಾಪದಿಂದ ಅಲ್ಲ)
41. ಅಂತಹ ಈ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ನನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಯಾದರೂ ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವ್ರತಾಚರಣೆಯ

ಪಾರಣೆಯನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಪಾರಣೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ) ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಗಳ ಹೋವಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಭಂಗವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

42. ಪರಾಧೀನನಾದ ನೀನೂ ಕೂಡ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಇರುವೆ. ಈ ದೇವದಾರು ವ್ಯಕ್ತದ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸ್ವತಃ ತಾನು ಯಾವುದೇ ಗಾಯಗಳಿಲ್ಲದೇ ಯಜಮಾನನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
43. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿನಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗ ನನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಈ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಕರುಣೆ ತೋರು. ಏಕೆಂದರೆ ನನ್ನಂಥವರಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂತಹ ಶರೀರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ನಿನಗೆ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಶರೀರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು).
44. ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಸಂಬಂಧವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಸಂಬಂಧವು ಈ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಯಾದ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವಕಿಂಕರನೇ! ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ನನ್ನ ಆಸೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ/ಸಮತವಲ್ಲ.
45. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಆ ಸಿಂಹವು ಹೇಳಲು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ಆ ದಿಲೀಪನ ಬಾಹುವು ಮುಕ್ತವಾಯಿತು. ಅನಂತರ ದಿಲೀಪನು ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಮಾಂಸದ ಮುದ್ದೆಯಂತೆ ಆ ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು.
46. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಉಗ್ರವಾದ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಲೆಬಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಜಾರಕ್ಷಕನಾದ ದಿಲೀಪನ ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಧರ ದೇವತೆಗಳ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಸುರಿಸಿದ ಹೂಮಳೆಯು ಬಿದ್ದಿತು.

47. "ಮಗು ಎದ್ದೇಳು" ಎಂಬ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮಧುರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ ರಾಜ ದಿಲೀಪನು ತನ್ನ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ತಾಯಿಯಂತಿರುವ ನಂದಿನಿ ಧೇನುವನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಆದರೆ ಸಿಂಹವು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.
48. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ಆ ದಿಲೀಪನನ್ನು ಕುರಿತು ನಂದಿನಿ ಧೇನುವು ಹೇಳಿತು-
"ಎಲೈ ತಪಸ್ವಿಯೇ! ನನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಸಿಂಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ನೀನು ನನ್ನಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಯಮನೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಹಾರ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಿಂಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದೇನು?"
49. ಹೇ ಪುತ್ರನೇ! ಗುರುಗಳಾದ ವಸಿಷ್ಠರಲ್ಲಿರುವ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ನಿನಗಿರುವ ಕರುಣೆ ಇವುಗಳಿಂದ ನಾನು ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಿನಗಿಷ್ಟವಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳು. ನನ್ನನ್ನು ಕೇವಲ ಹಾಲು ಕೊಡುವ ಹಸುವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಪ್ರಸನ್ನಳಾದ ನನ್ನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವವಳೆಂದು ತಿಳಿ.
50. ಅನಂತರ ಬೇಡಿದವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ತನ್ನ ಭುಜಬಲದಿಂದಲೇ "ವೀರ"ನೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಮಹಾರಾಜ ದಿಲೀಪನು ಕೈ ಮುಗಿದು ತನ್ನ ವಂಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವಂತಹ ಅನಂತ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ರಾಣಿ ಸುದಕ್ಷಿಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ವರವನ್ನು ಬೇಡಿದನು.
51. ಆಗ ನಂದಿನಿಧೇನುವು ಸಂತಾನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ರಾಜನಿಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ವರವನ್ನು ನೀಡಿದಳು. ಮತ್ತು "ಮಗು! ನನ್ನ ಹಾಲನ್ನು ಎಲೆಯ ದೊನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದು ಸ್ವೀಕರಿಸು. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ" ಎಂದು ದಿಲೀಪನಿಗೆ ಆದೇಶಿಸಿದಳು.

Raghuvamsha-Canto II **Nandini-varapradanam**

Raghuvamsha of Kalidasa which is considered as foremost among the famous Panchamahakavyas consists of 19 cantos and 1564 shlokas. Description of kings who belong to the family of Vaivasta Manu is the main subject matter of this work. It contains description of kings starting from Dileepa and continue with Raghu, Aja, Dasharatha, Srirama, Kusha, Atithi and others ending with Agnivarna.

Thus there is description of about 29 Kings of Ikshavaku race. Ramayana of Valmiki is the main source for this work.

In the first canto the poet gives an account of the common virtues of the kings of solar dynasty followed by the birth of king Dileepa and his administration. When king Dileepa did not get an issue from his wife Sudakshina he goes to the hermitage of his Kulaguru Vasishtha along with his wife and request him to give solution to their agony. Then sage vasishtha narrates the episode of the curse of Divine cow Kamadhenu and asks him to serve Nandini, daughter of Kamadhenu who resides in his hermitage along with his wife. From which, Nandini when pleased is capable of granting a boon and fulfill his desire. Here ends the first canto. In the second canto Dileepa accepts it and serve Nandini along with his wife Sudakshina. Nandini pleased by their devotion and dedication bless them is the main subject matter of this canto.

1. Then, in the early morning, the efficient protector of the people, rich in fame, set free (that is, untied) the sage's cow for (wandering in) the forest, who had been made to accept sandal-scent and flowers (or garlands) by his wife, and whose calf had been given his suck and then tied down.
2. The lawful wife of the lord of men, who deserved to be mentioned in the fore-front of chaste ladies, followed the cow's path, the dust of which was consecrated by the prints of her hoofs, like Smrti the sense of Sruti.
3. By him following the cow for the sake of a vow, was forbidden (to accompany him) even the remaining band of his followers, the protection of his person again was not from (that is, due to) any one else; for the progeny of Manu was protected by its own valour.
4. That (famous) universal monarch became intent upon her propitiation by (giving her) tasteful mouthfuls of grass (of various kinds), by scratching (of the parts that were itching), by brushing off the forest-flies, and by (allowing) free unimpeded movements.
5. The lord of the earth followed her like (her) shadow halting when she halted, moving off when she moved, rooted to his sitting posture, when she sat down and desirous of (that is, drinking) water, when she had drunk water.
6. With his hair tied up by the tendrils of creepers, he with his bow strung, wandered

in the forest, as if taming the wicked (or fierce) beasts of the forest, under the guise of protecting the sacrificial cow of the sage.

7. Having made the regions between the quarters pure by their wanderings, the light of the Sun, as well as the cow of the sage, reddish like the redness of the sprout, commenced at the close of the day, to go to (their respective) abodes.
8. Sudaksina with a vessel containing whole rice in her hands, having gone round her that gave excellent and plenty of milk, keeping her to the right, and having bowed to her, worshipped the expansive space between her horns, (that is, the fore-head) which was as it were the door of the fulfillment of her desired object.
9. The two (the king and the queen) were rejoiced (to find) that the cow though eager for (meeting) the calf, standing still, accepted the worship (offered to her); for, the signs of pleasure of those of her type towards those full of devotion (to them), have the fruit before them.
10. Having saluted the feet of the preceptor and (lit. with) his wife, and having finished his evening rites, Dilipa who had destroyed the enemies by his arms (alone), once again attended upon the cow who was resting at the end of the milking (of the cow).
11. While he, of adorable glory, and whose nature was to relieve the distressed, was thus

observing with ease, along with the crowned queen, the vow for the sake of progeny, three times seven days (21 days) passed away.

12. On the next day, the sacrificial cow of the sage, wishing to know (that is, to test) the devotion of her follower, entered a cave of the Father of Gauri (that is, Himalaya), where was grown tender grass on the skirts owing to the falling of the Ganges.
13. A lion, it is reported, forcibly dragged her, the lion, whose spring was not noticed by the king who had directed his eyes to the beauty of the mountain, thinking that she could not be assailed, even in mind by the beasts of prey.
14. Her yell, deepened by the echo confined to the cave, turned back, by drawing as it were by reins, the sight of the king, kind to the distressed, riveted on the lord of the mountains.
15. He, the (famous) bow-wielder, saw a lion (possessed of the mane) seated upon the ruddy cow, like a Lodhra tree fully blossomed, on the table land of a mountain, full of red minerals.
16. Then the king whose gait was like that of a lion, who was capable of affording protection (to the distressed), who had forcibly (or readily) eradicated his enemies, being thus humiliated, wished to take up an arrow from the quiver, for the killing of the lord of beasts, who deserved death.

17. The right hand of him, the striker, with its fingers stuck fast to the feathered bottom itself of the arrow, with its heron's feathers adorned by the luster of the nails, remained like one whose action was drawn in a picture.
18. With his rage increased at the paralysis of his arm, the king was burnt within himself, by his tremendous energy, not touching the offender who was near, like a snake, with its power checked by incantations and herbs.
19. The lion who had seized the cow, addressed him who was the partisan of the noble, who was the chief of the race of Manu, and who was possessed of great strength like a lion, in a human voice, astonishing him (all the more) who was (already) astonished at his own (helpless) state.
20. A truce to your effort, oh protector of the earth even a missile (with incantations) discharged against here (that is, me) would be of no avail. For, the fury of the wind having strength to uproot trees, does not prevail against a mountain.
21. Know me to be a servant of the God of eight forms (that is, Siva), by name Kumbhodara, a friend of Nikumbha, whose back has been sanctified by the favour of the planting of his foot upon it, when desirous of mounting the bull white like the Kailasa mountain.
22. You see this Devadaru tree in front (of you)-it has been adopted as a son by Shiva, which

knows the taste of the waters poured down from the breast like golden jars, by the mother of Skanda.

23. Once, its bark was cut off by a wild elephant scratching his temples against (it); thereupon, the daughter of the mountain bemoaned it as if it was Skanda (the commander-in-chief of the gods) slightly wounded by the missiles of the demons.
24. Ever since that time, for frightening away the wild elephants, I have been posted on this mountain-cavern by the trident-holder, giving me the form of a lion subsisting on animals that come within reach.
25. For the satisfaction of me, thus situated, and hungry, this (cow), a feast-after-fast of blood, the time of which (or whose death) is ordained by the Supreme Lord, and come to me, is quite sufficient, like the nectar of the moon, for the satisfaction of the enemy of the gods (that is, Rahu)
26. You therefore return, leaving off shame (that is, without feeling ashamed); you have shown the devotion of a disciple to (your) preceptor (by protecting the cow so far to the best of your abilities); (the inability to protect) a thing that is to be protected, but which is impossible to be protected by weapons, does not impair the reputation of those who wield weapons.
27. On hearing this significant (or bold) speech of the lord of beasts, the lord of men, whose

missile was rendered impotent by the supernatural power of Shiva, moderated the feeling of contempt for himself.

28. And said to him in reply, who was baffled in his attempt to discharge an arrow which had its failure for the first time, like Indra, desirous of discharging his Vajra, paralyzed by the glance of the three-eyed God (Shiva).
29. What I, whose movement are paralyzed, am desirous of saying, oh lord of beasts, I admit, would be laughed at; but you know all the inward thoughts of animated beings, so I shall have my say.
30. Adorable (by all means) to me is he who is the cause of the creation, maintenance and destruction of the movable and the immovable; on the other hand, this wealth also of the preceptor who maintains the sacrificial fire, can not be ignored, perishing in my front.
31. You, thus circumstanced, be pleased to accomplish the maintenance of your body, by my body; let this cow of the great sage, whose little calf would be anxious (for her) at the end of the day, be liberated.
32. Then, dividing into pieces the darkness of the mountain-caves by the rays of his teeth, he, the attendant of the lord of Bhutas, laughing a little, said again to the king.
33. The over-lordship of the world, characterized by the one umbrella; the prime of youth; this

hand-some body again, wishing to give up this lot for the sake of a trifle, you appear to me to be one incapable of judgment.

34. If again, you feel compassion for creature, then this one cow would be happy at your death; on the other hand, living, you would ever protect, oh lord of people, your subjects like a father, from calamities.
35. If you are afraid of your preceptor, possessed of one cow and who is the very image of fire, (being) extremely angry at this offence (of yours), it is possible for you to relieve his anger by presenting him crores of cows with pitcher-like udders.
36. Preserve, therefore, your body possessed of strength and (capable of) enjoying a series of blessings; for, they say that a prosperous royalty is the state of Indra, differing only in its association with the surface of the earth.
37. When the lord of beasts had ceased (speaking) having said so much, the mountain also, by the resounding echo of his words, coming from the caves, as it were repeated the same thing to the protector of the earth, loudly and affectionately.
38. Having heard the speech of the servant of the God (Shiva), the god amongst men (that is, the king) much more compassionate, on being looked at by the cow with eyes tremulous owing to the lion's sitting upon her, spoke once again.

39. Surely, the noble word (descriptive of a) Kshatra is known throughout the worlds to mean 'one who protects (others) from injury'; to one whose behavior is contrary to this, what is the use of a kingdom, or of life stained by infamy?
40. And how indeed, is the appeasement of the great sage possible by the presentation of other (ordinary) cows? Know this (cow) to be not inferior to Surabhi (herself); your attack on her is but due to the prowess of Rudra.
41. This (cow) therefore, could justly be liberated from you, by me by the exchange (of the offer) of my body; thus your meal-after-fast would not be obstructed; the means for the sacrificial rites of the sage, would not be destroyed either.
42. You too, who are a servant (lit. depending upon an other) know this (too well)-for, great has been your effort as regards (the protection of) the Devadaru-that it is not at all possible to stand before one's employer, oneself unwounded and having caused one's charge to perish (through one's neglect).
43. If for some reason or other, I am regarded by you as not fit to be killed, be compassionate towards my body (consisting) of glory; in the case of persons like me, there is indeed a disregard for material masses made up of earth and the other elements that are out and out perishable.

44. Friendship, they say, has conversation preceding it; the same has been formed between us two met together in the forest-region; so, oh follower of the lord of bhutas it is not proper for you to refuse the request of me, a friend.
45. To the lion who had said the words 'very well', that Dilipa whose hand was immediately freed from paralysis, and who had laid down his weapon, offered his body as if it were (a mere) lump of flesh.
46. At that moment, on the protector of the people, expecting the terrible spring of the lion, with his face down wards, there fell a shower of flowers, let down by the hands of the Vidyadharas.
47. Hearing the nectar-like words 'Rise up, child' uttered loudly, the king rising up, saw in front of him the cow letting forth milk (from her udder) like his own mother, and not the lion.
48. To him, (all) astonished, spoke, the cow-Oh noble one, you have been tested by me, by creating an illusion; through the (supernatural) prowess of the sage, even Death is not powerful to strike at me, what then of (that is, much less) other destructive beings?
49. By (your) devotion to the preceptor and by (your) compassion towards me, I am pleased with you; choose a boon, my son; regard me as the producer not of milk alone, but as one fulfilling (all) desires, when pleased.

50. Then he who had honoured the supplicants, and who had earned the title of a hero by (the prowess of) his hands, saluting, begged her a son by Sudakshina, the creator of a dynasty and of endless glory.
51. Having promised (that is, granted) with the words 'so be it' the (fulfillment of the) desire of the king who had a longing for progeny, that cow commanded him thus-'my son, extracting my milk in a vessel of leaves, drink it up'.

Notes

- १) पीतप्रतिबद्धवत्सां-पीतं पानमस्यास्तीति पीतः पीतवानित्यर्थः । 'अर्श-आदिभ्यो अच्'-इति अच् प्रत्ययः । आदौ पीतः पश्चात् प्रतिबद्धः वत्सः यस्याः ताम् ।

As the cow would be away the whole day in the forest, the calf was allowed to take its fill of drink before she set out.

- २) पांसुलः- Full of dust, अपांसुलः-chaste. There is विरोधाभास in the idea that the queen, though she passed by the way full of dust, remained absolutely अपांसुलः। पांसुलपथवृत्तौऽपि अपांसुलानां इति विरोधालङ्कारः। श्रुतेरिवा...च्छत्।-The sacred cow is compared to the sacred Shruti, and Sudakshina to Smruti. Both are exceedingly pure. Just as the Smruti never deviates from the sense of the Shruti, so Sudakshina did not make the slightest deviation from the path taken by the cow. उपमालङ्कारः ।

- ३) अर्थान्तरन्यास अलङ्कारः-सामान्यविशेषयोः समर्थनम् ।
- ५) निषेधुषीम्-निषण्णां-उपविष्टम् इत्यर्थः । नि + सद् धातुः
- ६) विचचार-वि+चरगतिभक्षणयोः-लिट् प्र.पु.ए.व. दावं Forest.
- ८) अक्षतानां पात्रेण सह वर्तत इति साक्षतपात्रौ हस्तौ यस्याः सा-साक्षातपात्रहस्ता । अर्थसिद्धेः-कार्यसिद्धेः आनर्च=अर्चयामास-लिट् प्र.पु.ए.व. ।
- १०) भेजे-भज् सेवायां-लिट् प्र.पु.ए.व. ।
- १२) जिज्ञासमाना-ज्ञातुम् इच्छन्ती-शानच्-वर्तमानकृदन्तः ।
- १४) रश्मिषु-प्रगृहेषु, नगेन्द्रः-नगानाम् इन्द्रः (न गच्छति इति नगः- a mountain)
- १५) तस्थिवांसं=स्थितम् ।
- १८) आगस्कृतम्-अपराधकारिणम् An offender
- १९) विस्मितम्-कर्तरि-क्तः-भूतकृदन्तः, केतु- Literally, a flag, after used at the end of compounds refer to the best of a species.
- २१) अष्टौ मूर्तयः यस्य सः-अष्टमूर्तिः-तस्य अष्टमूर्तेः-शिवस्य
- २३) कण्डूयमानेन-घर्षयतः । 'कण्ड्वादिभ्यो यक्'-इति यक् प्रत्ययः-ततः शानच् । सेनां नयतीति सेनानी-स्कन्धः ।
- २४) व्यापारितः-नियुक्तः
- २५) चन्द्रमसः इयम्-चान्द्रमसी ।

- २८) त्रीणि अम्बकानि यस्य सः-त्र्यम्बकः ।
- २९) अभिधास्ये-वक्ष्यामि इत्यर्थः ।
- ३०) प्रत्यवहारः-प्रलयः इत्यर्थः ।
- ३२) बभाषे-भाष् वक्तायां वाचि-आ.पदी. लिट्. प्र.पु.ए.व.
- ३६) ऊर्जस्वलम्-ऊर्जो बलम् अस्य अस्तीति ।
- ३८) अध्यासितम्:-आक्रमणम् । काव्यलिङ्गालङ्कारः । हेतोः वाक्यपदार्थत्वे काव्यलिङ्गं निगद्यते ।
- ४०) न्याय्या-न्यायात् अनपेता । निष्क्रयेण-निष्क्रीयते प्रत्याह्नियते अनेन इति निष्क्रयः तेन । 'एच्' इति अच् प्रत्ययः । पारणा-
Meal after a fast is as much a duty enjoined as the fast itself.
- ४५) आमिषस्य-मांसस्य, पिण्डम्-कवलम्, उपानयत्-समर्पितवान् ।
- ४७) अमृतायमानम्-अमृतमिव आचरतीति तत् । उपमानादाचारे इति क्यच् प्रत्ययः । ततः शानच् ।
- ५०) ययाचे-याचृ याञ्चायाम्-लिट्. प्र.पु.ए.व.
- ५१) संतानकामाय-संतानं कामयत इति सन्तानकामः, तस्मै ।

* * *

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ-ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯ:-

ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸಯೋಗ:

ಪೀಠಿಕೆ

ಭಗವದ್ಗೀತೆ - “ಪೂಜ್ಯ ಭಗವಂತನ ಹಾಡು” ಅಥವಾ ಸರಳವಾಗಿ ‘ಗೀತಾ’ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಪವಿತ್ರ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥವು ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭಾರತೀಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಒಟ್ಟು 700 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ‘ಗೀತೋಪನಿಷತ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ‘ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ’ ಅಥವಾ ‘ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉಪನಿಷದ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನ’ ‘ಕರ್ಮ’ ಮತ್ತು ‘ಭಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಧಾರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ‘ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದ 25ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 42ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಗೀತೆಯು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ದಿವ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮಹಾಭಾರತದ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ,

ಪಾಂಡವರು ಮತ್ತು ಕೌರವರು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ‘ಗೀತೆ’ಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧವು ದ್ವಾಪರ-ಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ 18ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ 3102 ರಂದು ಅರ್ಜುನನ ಮೊಮ್ಮಗ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಕೌರವರ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದಾಗ

ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ದುಃಖ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆಯ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಆಚರಣೆಗೆ ತಂದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾನವನು ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಾನೆ. ದೇವರ ಉಪಾಸನೆ, ಲೋಕ ಜೀವನ, ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನೆ ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೇರಿ ಉತ್ತಮ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

Bhagavad-Gita – “Song of the Blessed Lord” or simply known as ‘Gita’ is a sacred Hindu scripture considered among the most important texts in the history of literature and philosophy. It comprises 700 verses and is a part of Mahabharata. Bhagavadgita is also called ‘Gitopanishat’, implying its having the status of an Upanishat. The very essence of Vedanta [Upanishat] is summarised here, so it is also called ‘Mokshashastra’ or ‘upanishat of the upanishats’. In this text the three means ‘Jnana’ ‘Karma’ and ‘Bhakti’ are recognised as a basis to enjoin oneself with the Supreme. Hence it is also called by the name ‘Yoga Shastra’.

The Bhagavadgita occurs in the Bhishmaparva of the Mahabharata and comprises 18 chapters from the 25th to 42nd chapter. The authorship of Mahabharata is traditionally ascribed to illuminated sage Vedavyasa, so called as he is the compiler of all Vedas. The scene of the delivery of ‘Gita’ by Sri Krishna to Arjuna is laid on the battlefield of Kurukshetra where the Pandavas and the Kauravas had assembled their armies for war.

According to tradition the battle was fought at the end of the Dvapara-yuga. The Kaliyuga is believed to have started on 18th February 3102 BC when Parikshit, grandson of Arjuna ascended the throne of the Kauravas. Lord Krishna imparted Vedic dharma to Arjuna who had sunk into the sea of sorrow and delusion with the idea that the Dharma would surely propagate if it is accepted and put it into practice by people who are endowed with an abundance of good qualities. The worship of God, the life of the world, and thinking about the nature of the soul complement each other and have an important place in leading a good life. Lord Krishna has shown in the Bhagavad Gita that they should be collected in a comprehensive manner.

अथ चतुर्थोऽध्यायः (१-१५ श्लोकाः)

श्रीभगवानुवाच-

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥१॥

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥२॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥३॥

अर्जुन उवाच-

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥४॥

श्रीभगवानुवाच-

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
 तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥५॥
 अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।
 प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥६॥
 यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
 अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सुजाम्यहम् ॥७॥
 परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
 धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥८॥
 जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।
 त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥९॥
 वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
 बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥१०॥
 ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
 मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥११॥
 काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।
 क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥१२॥
 चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
 तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥१३॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥१४॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वेः पूर्वतरं कृतम् ॥१५॥

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ-4ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ-ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ (1-15)

ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದನು-

1. ಈ ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಯೋಗವನ್ನು ನಾನು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪುತ್ರ ಮನುವಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಮನುವು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.
2. ಎಲೈ ಪರಂತಪ ಅರ್ಜುನ! ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಈ ಯೋಗವನ್ನು ರಾಜರ್ಷಿಗಳು ತಿಳಿದರು. ಆದರೆ ಅನಂತರ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಈ ಯೋಗವು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಲುಪ್ತಪ್ರಾಯವಾಯಿತು.
3. ನೀನು ನನ್ನ ಭಕ್ತನೂ, ಪ್ರಿಯಸಖನೂ ಆಗಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಈ ಪುರಾತನ ಯೋಗವನ್ನು ಇಂದು ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಗುಪ್ತವಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿದನು-

4. ನಿನ್ನ ಜನ್ಮವಾದರೋ ಇತ್ತೀಚಿನದು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಜನ್ಮವು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನದು. ಅರ್ಥಾತ್ ಕಲ್ಪದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಗಿತ್ತು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಕಲ್ಪದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನೀನೇ ಈ ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆಯೆಂದು ನಾನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲಿ?

ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದನು-

5. ಎಲೈ ಪರಂತಪ ಅರ್ಜುನ! ನನ್ನ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳು ಆಗಿಹೋಗಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲವುಗಳ ಅರಿವು ನಿನಗಿಲ್ಲ, ನನಗಿದೆ.

6. ನಾನು ಜನ್ಮರಹಿತ ಮತ್ತು ಅವಿನಾಶಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಈಶ್ವರ (ಒಡೆಯ)ನಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಧೀನವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನ ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾ ಇರುತ್ತೇನೆ.
7. ಎಲೈ ಭಾರತಾ! ಧರ್ಮದ ಹಾನಿ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮದ ವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ನಾನು ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಸಾಕಾರ ರೂಪದಿಂದ ಜನರ ಮುಂದೆ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತೇನೆ.
8. ಸಾಧುಪುರುಷರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಪಾಪಕರ್ಮ ಮಾಡುವವರನ್ನು ವಿನಾಶ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಯುಗ-ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತೇನೆ.
9. ಎಲೈ ಅರ್ಜುನ! ನನ್ನ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ದಿವ್ಯ, ಅರ್ಥಾತ್ ನಿರ್ಮಲ ಹಾಗೂ ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಮನುಷ್ಯನು ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ನನ್ನನ್ನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. (ಜೀವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಾಶ್ರಯ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿ, ಪ್ರೇಮಗಳಿಂದ ನಿರಂತರ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿ ಯಾರು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಅರಿತು ಅವನಲ್ಲೇ ಐಕ್ಯವಾಗುತ್ತಾರೆ).
10. ಹಿಂದೆಯೂ ಆಸಕ್ತಿ, ಭಯ, ಕ್ರೋಧ, ಸರ್ವಧಾ ನಾಶವಾದವರು, ಅನನ್ಯ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ವಕನನ್ನಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತರಾದ, ನನ್ನ ಆಶ್ರಿತರಾದ ಅನೇಕ ಭಕ್ತರು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ಜ್ಞಾನರೂಪಿ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪವಿತ್ರರಾಗಿ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ.
11. ಎಲೈ ಅರ್ಜುನ! ಭಕ್ತರು ನನ್ನನ್ನು ಹೇಗೆ ಭಜಿಸುತ್ತಾರೋ, ನಾನು ಕೂಡ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲ ವಿಧದಿಂದ ನನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.

12. ಈ ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಬಯಸುವ ಜನರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯು ಬೇಗನೇ ಸಿಗುತ್ತದೆ.
13. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಗುಣ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಭಾಗದಿಂದ ನಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಸೃಷ್ಟಿರಚನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತೃವಾದರೂ ಅವಿನಾಶೀ ಪರಮೇಶ್ವರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅಕರ್ತಾ ಎಂದೇ ನೀನು ತಿಳಿ.
14. ಕರ್ಮಗಳ ಫಲದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆಸೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯಾರು ನನ್ನನ್ನು ತತ್ತ್ವತಃ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಂಧಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
15. ಹಿಂದಿನ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ತಿಳಿದೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಜರು ಸದಾಕಾಲ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡು.

Srimad-Bhagavadgitha-4th Chapter-Jnanakarma Sanyasayoga-1-15

1. Sri Bhagavan said : I taught this immortal Yoga to Vivasvan (sun-god); Vivasvan conveyed it to Manu (his son); and Manu imparted it to (his son) Ikshvaku.
2. Thus transmitted in succession from father to son, Arjuna, this Yoga remained known to the Rajarsis (royal sages). It has, however, long since disappeared from this earth.
3. The same ancient Yoga has this day been imparted to you by Me, because you are My devotee and friend; and also because this is a supreme secret.

4. Arjuna said : You are of recent origin, while the birth of Vivasvan dates back to remote antiquity. How, then, am I to believe that you taught this Yoga at the beginning of creation?
5. Sri Bhagvan said : Arjuna, you and I have passed through many births, I remember them all; you do not remember, O chastiser of foes.
6. Though birthless and deathless, and the Lord of all beings, I manifest Myself through My own Yogamaya (divine potency), keeping My Nature (Prakrti) under control.
7. Arjuna, whenever righteousness is on the decline, the unrighteousness is in the ascendant, then I appear myself in the body form.
8. For the protection of the virtuous, for the extirpation of evil-doers, and for establishing Dharma (righteousness) on a firm footing, I am born from age to age.
9. Arjuna, My birth and activities are divine. He who knows this in reality is not reborn on leaving his body, but comes to Me.
10. Completely rid of passion, fear and anger, wholly absorbed in Me, depending on Me, and purified by the penance of wisdom, many have become one with Me even in the past.
11. Arjuna, howsoever men seek Me; even so do I approach them; for all men follow my path in every way.

12. In this world of human beings, men seeking the fruition of their activities worship the gods; for success born of actions follows quickly.
13. The four orders of society (viz, the Brahman, the Kshatriya, the Vaishya and the Shudra) were created by Me classifying them according to the mode of Prakrti predominant in each and apportioning corresponding duties to them; though the author of this creation, know Me, the immortal Lord, to be a non-doer.
14. Since I have no craving for the fruit of actions, actions do not contaminate Me. Even he who thus knows Me in reality is not bound by actions.
15. Having known thus, action was performed even by the ancient seekers for liberation; therefore, do you also perform such actions as have been performed by the ancients from the beginning of time.

* * *

ಭಾಗ-2

ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶಾಲವಾದ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. 'ಕವೇಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಕವಿ ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಕಾವ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಕೇಳಿ ಅಥವಾ ಓದಿ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ 'ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೇಳುವುದು ಅಥವಾ ಓದುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ನೋಡಿ ಕೂಡ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಭೇದವು 'ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ'. ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂಪೂಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧಗಳುಂಟು. ವೃತ್ತಬಂಧೋಜ್ಜಿತಂ ಗದ್ಯಮ್-ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರ ಪಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಛಂದೋನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ರಚನೆಯು ಗದ್ಯ. ಪದ್ಯಂ ತತ್ರ ಚತುಷ್ಟದಮ್-ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರಚನೆಯು ಪದ್ಯ. ಗದ್ಯ-ಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಹಿತ-ಮಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರವೇ ಚಂಪೂ- ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯೀ ಕಾಚಿತ್ ಚಂಪೂರಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ ಮತ್ತು ಉಪರೂಪಕಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಖಂಡಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಕಗಳೆಂದು ಪುನಃ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯ. ಬಿಡಿ ಪದ್ಯವು ಮುಕ್ತಕ. ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೇ ಆದಿಕವಿ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವೇ ಆದಿಕಾವ್ಯ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿದ 'ಕವಿ'ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಭಾಜನರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಸ್ಥಾನ ಮಹರ್ಷಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ನಾರದಾದಿಮುನಿಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಸ್ವತಃ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ

ಕಂಡುಕೊಂಡರೋ, ಅದೇ ಶ್ರೀರಾಮನ ಜೀವನತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ವೇದವೇದ್ಯೇ ಪರೇ ಪುಂಸಿ ಜಾತೇ ದಶರಥಾತ್ಮಜೇ |

ವೇದಃ ಪ್ರಾಚೀತಸಾದಾಸೀತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರಾಮಾಯಣಾತ್ಮನಾ’ ||

ಎಂದರೆ, ‘ವೇದವೇದ್ಯನಾದ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು ದಶರಥಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರಲು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಮುನಿಗಳಿಂದ ವೇದವು ರಾಮಾಯಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು’ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಆದಿಕವಿವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮತ್ತು ಆದಿಕಾವ್ಯ ರಾಮಾಯಣದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮ-ವ್ಯಾಧಿ-ಜರಾ-ವಿಪತ್ತಿ-ಮರಣಾದಿ ಅನೇಕ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಸಹೃದಯಿಯಾದ ಓದುಗನನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಆದಿಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ.

ಅಂತೆಯೇ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮಹಾಭಾರತ ಪಂಚಮವೇದವೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಾದ ಕವಿಕುಲಗುರು-ಮಹರ್ಷಿ-ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ, ಮಾಘಮಹಾಕವಿಯ ಶಿಶುಪಾಲವಧ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ನೈಷಧಚರಿತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಆಲಂಕಾರಿಕರೂ ಇದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಇಂದು ದೊರಕುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವವರು ಶ್ರೀ ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲ-ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಬಹುದು.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ :

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ-ಕಾರನಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಮೊದಲಿಗನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈತನು ತಿಳಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷಣವು ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕ ಅಥವಾ ಸ್ವಸಂಪೂರ್ಣ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः ।
 सद्वंशः क्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः ॥
 एकवंशभवा भूपाः कुलजा बहवोऽपि वा ।
 शृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गीरस इष्यते ॥
 अङ्गानि सर्वेऽपि रसाः सर्वे नाटकसन्धयः ।
 इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम् ॥
 चत्वारस्तस्य वर्गाः स्युस्तेष्वेकं च फलं भवेत् ।
 आदौ नमस्क्रियाऽशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा ॥
 क्वचिन्निन्दा खलादीनां सतां च गुणकीर्तनम् ।
 एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ॥
 नातिस्वल्पा नातिदीर्घा सर्गा अष्टाधिका इह ।
 नानावृत्तमयः कापि सर्गः कश्चन दृश्यते ॥
 सर्गान्ते भाविसर्गस्य कथायाः सूचनं भवेत् ।
 सन्ध्यासूर्येन्दुरजनीप्रदोषध्वान्तवासराः ॥
 प्रातर्मध्याह्नमृगयाशैलर्तुवनसागराः ।
 सम्भोगविप्रलम्भौ च मुनिस्वर्गपुराध्वराः ॥
 रणप्रयाणोपयममन्त्रपुत्रोदयादयः ।
 वर्णनीया यथायोगं साङ्गोपाङ्गा अमी इह ॥
 कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा ।
 नामास्य सर्गोपादेयकथया सर्गनाम तु ॥

1. **ಸರ್ಗ** - ಸರ್ಗಬದ್ಧವಾದುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ.
2. **ನಾಯಕ** - ಅದರಲ್ಲಿ ಧೀರೋದಾತ್ತ ಗುಣಾನ್ವಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯೋ ಅಥವಾ ಸದ್ವಂಶಪ್ರಸೂತನೋ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೋ ನಾಯಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತರಾಗಿದ್ದು, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ರಾಜರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಾಯಕರಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಉದಾ:ರಘುವಂಶ.
3. **ರಸ** - ಶೃಂಗಾರ, ವೀರ ಮತ್ತು ಶಾಂತರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನರಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರಸಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ನಾಟಕ ಸಂಧಿಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.
4. **ಕಥಾವಸ್ತು** - ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಇತರ ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾಗಿರಬಹುದು.
5. **ಚತುರ್ವರ್ಗ** - ಇದರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವರ್ಗಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಫಲವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
6. **ಮಂಗಳ** - ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ, ಆಶೀರ್ವಚನ, ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರ ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಕೀರ್ತನೆ ಇರುತ್ತವೆ.
7. **ವೃತ್ತ** - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗವು ಏಕವಿಧವಾದ ವೃತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನಾನಾ ವೃತ್ತಮಯವಾದ (ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ) ಒಂದು ಸರ್ಗವೂ ಇರಬಹುದು.
8. **ಶ್ಲೋಕಸಂಖ್ಯೆ** - ಅತಿಸಂಕ್ಷೇಪವೂ ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ ಆಗಿರದ, ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು.
9. **ಭವಿಷ್ಯವಿಷಯಸೂಚನೆ** - ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಸರ್ಗದ ಕಥೆಯ (ವಿಷಯದ) ಸೂಚನೆಯಿರಬೇಕು.

10. **ವರ್ಣನೆ** - ಸಂಧ್ಯೆ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ರಜನಿ, ಪ್ರದೋಷ, ಕತ್ತಲೆ, ಹಗಲು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಬೇಟೆ, ಬೆಟ್ಟ, ಋತುಗಳು, ವನ, ಸಾಗರ, ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ, ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ, ಮುನಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ಪುರ, ಮಾರ್ಗ, ಯುದ್ಧ, ಪ್ರಯಾಣ, ವಿವಾಹ, ಮಂತ್ರ, ಪುತ್ರೋದಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.
11. **ಕಾವ್ಯನಾಮ** - ಕವಿ, ಇತಿವೃತ್ತ, ನಾಯಕ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರ ಹೆಸರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು.
12. **ಸರ್ಗನಾಮ** - ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಯವಾದ ಕಥೆಯಿಂದ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು. ಉದಾ: ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಮೂರನೇ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ "ಮದನದಾಹ" ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು

1. **ರಘುವಂಶವಾ** : ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ರಘುವಂಶವು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ. 19 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ 1654 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ 29 ರಾಜರ ಚರಿತ್ರವರ್ಣನೆಯುಳ್ಳ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ವರ್ಣನೆಯೂ ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಎಳೆಯಲ್ಲಿ ಪೋಷಿಸಿದ ವಿವಿಧಮಣಿಗಳಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ದಿವ್ಯಹಾರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶೈಲಿ ಲಲಿತ, ಭಾಷೆ ಸುಲಭ, ವರ್ಣನೆಗಳು ಮನೋಹರ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಥಮಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ಮೊದಲು ರಘುವಂಶವನ್ನು ಓದುವ ಪರಿಪಾಠ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಕವಿತಾಕಾಮಿನೀವಿಲಾಸ, ಕವಿಕುಲಗುರು ಎಂಬ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ರಘುವಂಶ. ಅವನಿಗೆ ಇಡೀ ಭರತಖಂಡದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಪರಿಚಯವಿತ್ತೆಂದು ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೇತೋಹಾರಿಯಾದ ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ನೇಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. ರಘುವಂಶದ ಮೊದಲನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶದ ರಾಜರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾಜಧರ್ಮದ

ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜರ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮಧುರಬಾಂಧವ್ಯದ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ರಘುವಂಶವು ಮಹಾಕವಿಕಾಳಿದಾಸನ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇದರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಭಾರತೀಯ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು, ಉಜ್ವಲಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಘುವಂಶಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 33 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜೀವಿನೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಅವನು ಹೀಗೆ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾಲಿದಾಸಗಿರಾಂ ಸಾರಂ ಕಾಲಿದಾಸಃ ಸರಸ್ವತೀ |

ಚತುರ್ಮುಖೋಽಥವಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿದುಃ ನಾನ್ಯೆ ತು ಮಾದೃಶಾಃ ||

ಕಾಳಿದಾಸನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ : ಇದು ಕಾಳಿದಾಸನ ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿ. ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ (ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಕೇವಲ ಏಳು ಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಮಿಕ್ಕಸರ್ಗಗಳು ಅವನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ) ಈ ಕೃತಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಅಧರ್ಮದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಜಯವೇ ಆಗಿದೆ. ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು 'ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರಿಗೆ ಜನಸುವ ಪುತ್ರನಿಂದ ತಾರಕಾಸುರನ ವಧೆಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ' ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಮನ್ಮಥನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗದ ಪ್ರಯತ್ನ, ಶಿವನಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ದಹನ, ಪಾರ್ವತಿಯ ತಪಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿವಾಹ, ಕುಮಾರಜನನ ಮತ್ತು ತಾರಕಾಸುರವಧೆ - ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವೇ ಪ್ರಧಾನ ರಸ. ಕರುಣ ಮತ್ತು ವೀರರಸಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಸर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन ।

सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಚ್ಚಾರಿಣಿ ಪಲ್ಲವಿನಿ ಲತೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಪುಮಾನಿತ್ಯನಾಸ್ಥೈಷಾ ವೃತ್ತं हि महितं सताम् ಮತ್ತು ಶರೀರಮಾद्यं खलु धर्मसाधनम् ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ 37 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿರುವುದು ಈ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ.

3. ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಮ್ : ಭಾರವಿಯ ಏಕೈಕ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇವನ ಮರಿಮಗನೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿಯಾದ ದಂಡಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 18 ಸರ್ಗಗಳಿವೆ. ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವಾಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಜುನನು ಶಿವನೊಡನೆ ಸೆಣೆಸಿದ ಪ್ರಸಂಗವು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜನೀತಿ, ಹಿಮಾಲಯದ ವರ್ಣನೆ, ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರ ಜಲವಿಹಾರ, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ, ಚಂದ್ರೋದಯ, ಶರದೃತುವಿನ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಮೂಕನೆಂಬ ದಾನವ ಕಾಡುಹಂದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಶಿವನು ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರ ಬಾಣಗಳೂ ಹಂದಿಗೆ ತಾಗಲು, ಹಂದಿಯು ಮೃತವಾಗಲು, ಶಿವ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಲ್ಲಿ 'ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದಲೇ ಹಂದಿಯು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ವಾದವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಸೆಣೆಸಾಟ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಇದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ.

सहसा विदधीत न क्रियाम्, हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः
 ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳು ಸುಭಾಷಿತಗಳಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ರಮಣೀಯವಾಗಿವೆ.
 ಅಲ್ಲದೇ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳೂ ಏಕಾಕ್ಷರಿಗಳೂ,
 ದ್ವಕ್ಷರಿಗಳೂ, ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳೂ, ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೂ,
 ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೂ ಓದ ಬಹುದಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇವನ
 ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ. ಉದಾ-

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
 नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

ಇವನ ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ, ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಇವನಿಗೆ
 ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಾ ಭಾರವಿಗಿರಿಸಿ, ವಿಮರ್ದವ್ಯಕ್ತಸೌರಭ್ಯಾ ಭಾರತೀ ಭಾರವೇ ಕವಿಃ ಮತ್ತು
 ಭಾರವೇರರ್ಥಗೌರವಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಓದಿ
 ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಹಾಯವು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
 ಕಾವ್ಯ ವಿಮರ್ಶಕರು ಇವನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ನಾರಿಕೇಲಪಾಕ'ವೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

4. ಶಿಶುಪಾಲವಧವ್ - ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃ ಮಾರ್ಘ. ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನೂ, ಅರ್ಥಗೌರವದಲ್ಲಿ ಭಾರವಿಯನ್ನೂ, ಪದಲಾಲಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಡಿಯನ್ನೂ ಹೋಲುವ ಇವನ ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ ಇವನಿಗೆ 'ಮಾಘೇ ಸಂತಿ ತ್ರಯೋ ಗುಣಾಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ,

तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः ।
 उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव ॥

ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಭಾರವಿಗಿಂತಲೂ ಮಾರ್ಘನನ್ನು ಸಮರ್ಥಕವಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಷ್ಟತ್ತು ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶುಪಾಲವಧೆಯು ಮಾರ್ಘಕವಿಯ ಏಕೈಕ ಕೃತಿ. ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪೂಜೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ

ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದಾಗ ಚೇದಿರಾಜ್ಯದ ರಾಜನಾದ ಶಿಶುಪಾಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಹತನಾಗುವ ಕಥೆಯೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇವನ ಪದ ಸಂಪತ್ತಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ನವಸರ್ಗಗತೇ ಮಾಘೇ ನವಶಬ್ದೋ ನ ವಿद्यತೇ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಇವನ ಕಾವ್ಯ.

5. ನೈಷಧೀಯಚರಿತಮ್ : ನೈಷಧಂ ವಿಧ್ವದೌಷಧಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ನೈಷಧಕಾವ್ಯವು ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಯ-ಮೀಮಾಂಸ-ಜೋತಿಷ್ಯ -ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿಕೊಂಡವರೇ ಇದನ್ನು ಓದಿ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಇದನ್ನು ಓದಿದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. 22 ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದವನು ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಜಯಚಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಹರ್ಷಕವಿ. ಯೋಗಿಯೊಬ್ಬನಿಂದ 'ಚಿಂತಾಮಣಿ' ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಕಲವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದ ಹರ್ಷಕವಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿ, ನವಶಾಸಕಚರಿತ, ಅರ್ಣವವರ್ಣನಮ್ ಮತ್ತು ಶಿವಭಕ್ತಿಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಈ ನೈಷಧ ಕಾವ್ಯವು 60ರಿಂದ 120 ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನಮಗೆ ಲಭ್ಯವಿರುವುದು ಕೇವಲ 22 ಸರ್ಗಗಳು ಮಾತ್ರ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷಧದ ರಾಜನಾದ ನಳ ಮತ್ತು ವಿದರ್ಭದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ದಮಯಂತಿಯ ಪ್ರೇಮ, ಹಂಸದ ಮೂಲಕ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂದೇಶ, ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರದ ಘೋಷಣೆ, ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಆಗಮನ, ಪಂಚನಳರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಳನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ, ನಳದಮಯಂತಿಯರ ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ನಳನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲಿಯ ಪ್ರವೇಶ- ಇವುಗಳು 22 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಭಾರವಿ ಮತ್ತು ಮಾಘಕವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ.

Sanskrita-Padyakavya

In the classical Sanskrita language, the word kaavya is used in a very wide sense. Etymologically, it is said 'कवेः कर्म काव्यम्' Kaavya-s are of two types: Those that are read and enjoyed as they are recited or read is the first type and called श्रव्यकाव्य Shravayakaavya-(lit. the kaavya that is heard). The second one is the one which is perceived/seen, (enjoyed with the eyes and the ears). दृश्यकाव्यम् (Drushyakaavya), wherein the entire poem is enacted(dramas) नाटकानि. Drushyakaavya-s are further broadly categorised into Rupaka रूपक and Uparupaka उपरूपक | The shravayakaavya-s are again of three types-Gadya-prose, Padya-poetry and Champu-an admixture of both verse and prose. In the prose form of a composition, there is no restriction on the number of lines. However, poetry lays down rules on the number of letters in each line and states that four lines of equal length shall form a poem.

Padyakaavya-s are again classified as Mahakaavya (generally translated as epic-poem), Khandakaavya and Mukataka. Mahakavya-s are generally lengthy works. Khandakaavya-s are smaller in size. Still smaller poems of about 3 to 4 stanzas or a single poem complete in itself, is called a Mukataka. मुक्तक Subhashita-s can be classified as Mukataka.

When we look into the annals of history in the light of the definition of the Kavi (as laid down by Acharya Shankara), Maharshi Valmiki is second to none. Deep-rooted in penance, he saw the effulgent Primordial Paramatma, praised by sages like Narada and the incarnation of that (Paramatma, who is praised to be in the form of Light) Light as Sri Rama and chose to compose the exploits of the divine being Rama, in his work Srimad Ramayana.

A verse extols this work by saying, “When the Primordial Purusha incarnated as Son of Dasharatha, the Vedas through the (literary) work of Valmiki, assumed the form of Ramayana”.

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।

वेदः प्राचेतसादासीत् साक्षात् रामायणात्मना ॥

This is praise enough for the First Poem and the First Poet of the language. (आदिकाव्यम्-आदकविः) The devout, rooted in the culture of this Bharata, even today, hold that the recitation of the Adi Kaavya shall bring them relief from the cycle of birth -the sufferings of age- death- and rebirth and every other impediment to happiness, peace and lead to the ultimate goal of life, Moksha (emancipation from the cycle of births and deaths).

The Mahabharata, composed by Vyasa Maharshi is called the fifth Veda (भारतं पञ्चमो वेदः).

Mahaakaavya

Raghuvamsham and Kumara sambhavam, both composed by (Kavikulaguru-the preceptor amongst the Kavis,) Kalidasa, **Kiritaarjuniyam** of Bharavi, **Shishupalavadham** of Magha and the **Naishadhiyacharitam** of Sriharsha, are well-known and are considered the five greatest Mahaakaavya-s of Samskrit literature.

There are of course many Mahaakaavya-s in Sanskrit language. All the authorities of works in poetics have tried to define the requisites of a Mahaakaavya. But, the definitions generally, seem to have been defined based on the features present in the five Mahaakaavya-s. We also have many a poem, which may not confirm to these rules too. Readers may refer to the book Mahaakaavyalakshana of T.V. Venkatachala Shastri, for a more detailed discussion on this topic.

Characteristics of a Mahaakaavya

Vishwanatha, has laid down the following in his work on poetics called the Saahitya Darpana. The characteristics or the requisites, he gives is more comprehensive and hence given below. The following are the characteristics of a Mahaakaavya:

1. **Sarga** - A Mahaakaavya should be divided into chapters called सर्ग-s or cantos.
2. **Hero** - The hero should be either a divine personage or Kshatriya or noble descent and

possessed of the qualities of the धीरोदात्त Hero. This is when the poem is concerned with the description of the life of a single hero (as in the शिशुपालवधम् or the विक्रमाङ्कदेवचरितम्; if like, Raghuvamsha, it has for its theme, a number of heroes, then they should all be Kshatriya princes sprung from the same race and the pure descent.

3. **Rasa** - The prominent sentiment (Rasa) should be either शृङ्गार, वीर or शान्त others being introduced as accessories.
4. **Plot** - The subject-matter should be arranged as in a नाटक with the necessary changes. The plot may be historical or may have, for its subject matter, the glorious deeds of the good and the virtuous.
5. **The four Vargas** - The object of such compositions should be the attainment of the four aims of human pursuit (the four पुरुषार्थ—s like Dharma, Artha, Kama and Moksha), i.e., they should be written in such a way that their study would point out the means of attaining them.
6. **Mangala** - It should open with a verse or verses expressive of a salutation to a deity or a blessing conferred on the readers of a deity or a hinting of the subject matter; These may sometimes be followed by censure of the vile

and praise of the good (as in the विक्रमाङ्कदेवचरितम्).

7. **No. of Sargas** - A Mahaakaavya should be divided into Sarga-s not less than eight, which should be neither too long nor too short.
8. **Prosody** - They should be composed in the same metre (छन्दस्) which should change only at the end; sometimes (as a variety), a Sarga may contain different types of metres.
9. **Synopsis of the future story** - The contents of the next canto should be indicated at the end of the preceding one.
10. **Descriptions** - It should describe, at length, twilight, the rise of the sun and the moon, the night, the evening darkness, the day, morning, noon, hunting, mountains, seasons, forests, oceans, the pangs of union and separation of lovers, sages, heaven, cities, sacrifices, battles, invasions, marriages, advice, the birth of a son etc.
11. **Title** - It should be named after the poet or the plot or the hero or some other significant character.
12. **Subtitles** - Each sarga should be named in accordance with its own contents. E.g. the third canto of Kumarasambhava is named Madanadaaha.

The Famous Five Mahaakaavya-s

1. Raghuvamsham - Kalidasa

The Raghuvamsha of Kalidasa is one of the Panchamahaakaavya-s. It contains nineteen cantos with 1654 shloka-s. It opens with the benedictions saluting Shiva and Parvathi. (वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥). It describes the lives of the kings of solar dynasty (सूर्यवंश) commencing from Vaivaswatha Manu and ending with Agnivarna covering about twenty nine kings of whom Dilipa, Raghu, Aja, Dasharatha, Sri Rama, Kusha and Athithi are important. Though the title of the poem goes after Raghu, yet the central figure can be deemed as Sri Rama in as much as six to seven cantos are devoted to him. It contains all the characteristics of a Mahakavya. It describes the life of Dilipa, his propitiation of Nandini, the celestial cow Kamadhenu, birth of Raghu, his exploits, when he conquers the quarters by marching against Huns etc., Indumathi's swayamvara, Aja's marriage with her, birth of Dasharatha, death of Indumathi, Aja's lamentation Dasharatha's hunting game in the spring season, its description, the adventures of Rama, the great battle between Rama and Ravana, restoration of Sita to Rama, his consecration, birth of Lava and Kusha- all go to make it a Mahakavya. The author uses the opportunity of the return journey of Rama from Lanka to describe several cities, mountains,

rivers etc. Raghu-digvijaya gives us a glimpse into some historical elements embedded in the work. Raghu conquers kings in the south and the north India, advances against the Persians and the Yavanas. He overthrows the Hunas and the Kambhojas and subdues Kamarupa. In canto XVI, Kusha, Rama's son reigns at Kushavati. In a dream, Ayodhya appears to him in the guise of women whose husband is far away, reproves him with her fallen condition and asks him to return. Kusha obeys and Ayodhya becomes once again glorious. With the text that is available, the work ends with canto XIX with uncertainty about successors of Agnivarna, the most voluptuous king who died a premature death due to licentious life led by him. This tragic end has given rise to the surmise that there were more cantos of Raghuvamsha.

There are about 33 commentaries on Raghuvamsha. Of them, the Sanjeevini vyakhyana of Mallinatha of about 14th century A.D. is very famous. He brings out the greatness of Kalidasa thus-

कालिदासगिरां सारं कालिदासः सरस्वती ।

चतुर्मुखोऽथवा साक्षाद्विदुः नान्ये तु मादृशाः ॥

He terms the style of Kalidasa as द्राक्षापाक ।

2. Kumarasambhavam - Kalidasa

This is the first of the two Mahakavyas of Kalidasa. The theme of this work is the triumph of

the virtue over the evil. Taraka was a demon who terrorised the Gods. He was destined to die at the hands of the son of Shiva and Parvathi. Shiva, dejected at the death of his wife सती, engaged himself in performing severe penance, Manmatha's attempts to disengage Shiva with his Sammohana arrow but Shiva opened his third eye and burnt him into ashes. Cupid's wife lamented the loss of her husband but she was assured by a body-less voice that after Shiva married Parvathi, Manmatha would get back his life. Shiva went to another region to perform penance. Parvathi performed severe penance, won the love of Shiva and married him. The impatient gods sent Agni who took the form of a pigeon, to the vicinity of Shiva and Parvathi. The result was that the luster of Shiva had to be borne by Agni. When Agni deposited it into the river Ganga, she transferred it to the six Krittikas who had gone there to bathe. They placed it out over Sharavana(reeds) when it grew into a child namely Kumara, the War-God. Shiva and Parvathi took the child. Within a span of six days, Kumara attained mastery over the use of arms, led the army of Gods and killed the demon Taraka with his lance, to the joy of the Gods. However, there is a controversy as to whether cantos 9 to 17 genuinely belong to Kalidasa as most of the manuscripts contain, the cantos 1 to 8 only. While many scholars like Jacobi, weber, Winternitz, Keith, De etc. consider the first eight cantos genuine, scholars like S.P. Pandith, R.D.Karmarkar, Prof.

SuryaKanth, etc. argue that the cantos 9-17 are also of Kalidasa. However, Prof. N.R. Subbanna, who has collected several citations of Kalidasa from various works, asserts that he has pursued a large number of works on poetics and dramaturgy not previously known and that he has not come across a single citation from cantos 9 -17. Hence he concludes that the genuine work of Kalidasa stops with 8th canto. (vide "Kalidasa citations" by prof. N.R. Subbanna, published in 1973 by M/s Meharchand Lachmandas, Delhi, pp. 235 to 241).

Kumarasambhava conforms to the characteristics of a Mahaakaavya. It has for its theme, the doings of Shiva who is a deity. The Predominant sentiment is शृङ्गार though करुण is introduced as an accessory. It is named after the chief incident viz. birth of Kumara, the subject of the next canto is indicated towards the close of the previous one. For example, wedding of Shiva and Parvathi is indicated at the end of canto VI. The metre changes at the end of each canto. Mountain Himalaya is described in canto I, Season in canto III, and marriage in canto VII. Each canto is named after the most important event described in it. For example, III canto is called Madanadaaha. Thus, the work conforms to the characteristics of a Mahakavya. The descriptive element in Kumarasambhava has made its author a master poet. The matchless beauty of Parvathi has been described thus-

सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवंशितेन ।
सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षायेव ॥

“The Creator created her with efforts as though with a desire to see all beauties in a single place by placing all standards of comparison (like the moon, lotus etc), in their appropriate places”. Parvathi was like a moving creeper-सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव । The consent of Parvathi to marry Shiva has been expressed beautifully when the sages talk to Himavan about her marriage in the following lines:

एवं वादिनि देवर्षो पार्श्वे पितुरधोमुखी ।
लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती ॥

“Even as the celestial sage spoke thus, Parvathi who was standing by the side of her father, counted as it were, the petals of the lotus”. There are several general statements like – स्त्रीपुमानित्यनास्थैषा वृत्तं हि महितं सताम् । “There is no discrimination like one is a women and another is a man. It is the character that deserves to be honored”. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् The first and the most essential means of achieving Dharma is to have a well-developed body” are to be found in abundance in the work.

The story of Kumarasambhavam is to be found in Ramayana, Mahabharatha, Brahmapurana, Kalikapurana, Shivapurana, Sourapurana, Skandapurana and Matsyapurana. Kalidasa might

have drawn the theme of Kumarasambhava from any one of these ancient sources but he has treated the subject most originally. The work has got as many as 37 commentaries. One Sitarama has written on all the 17 cantos, giving the same name “ Sanjevini” while Mallinatha has stopped at the 8th canto.

3. Kiratarjuniyam - Bharavi

Bharavi is the illustrious author of this great Mahakavya. His name is mentioned along with that of Kalidasa in the Aihole inscription of Pulikeshin the II dated 634 A.D. His name is cited in Kaashikaavruthi of about 650 A.D. According to Avantisudarikathaa, he was invited by Simhavishnu, the Pallava king of Kanchi who ruled between 575 A.D. and 600 A.D. Durvinita of about 620 A.D. is said to have written a Commentary on the 15 cantos of Kiratarjuniya. Hence, Bharavi may be assigned to about 6th century A.D.

According to Avantisudarikathaa, Bharavi’s original name was Damodara and that he was one of the sons of Narayanaswamy of Kaushika gotra. He got the name Bharavi, being a great genius. Dandin, according to this legend, is the great grandson of Bharavi. One more legend eulogises his famous verse सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्। वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥ as having saved a king from committing the mistake of killing his own wife and son.

His Kiratarjuniya is the only work known to us. It is a Mahakavya in 18 cantos based on an incident from the Vanaparva of Mahabharatha. It describes the fight between Arjuna and Shiva and Arjuna's victory in securing the Pashupata weapon from Shiva. A secret envoy sent by Dharmaraja brings the news that Duryodhana is fast gaining popularity by his virtuous deeds. Draupadi taunts Yudhistira and urges for immediate war. Bhima supports her cause. While Dharmaraja is unwilling to break the vow, Vyasa appears on the scene and advises that Arjuna should seek the divine aid to seek celestial arms. Arjuna is led to Indrakeela, in the Himalayas. This gives an opportunity to the poet to describe the Himalayas, the bathing of the Apsarasas, the sun-set, the raising moon, a brilliant picture of the autumn and a host of other things. The Demon Muka appears as a boar and both Arjuna and Shiva disguised as a Kirata shoot their arrow and kill the boar. Both claim the merit which results in a fierce battle. They also engage in wrestling and when Arjuna is almost subdued, Shiva reveals his true form, Arjuna praises Him and gets the celestial weapon पाशुपतास्त्र.

Encomiums are heaped upon Bharavi. His poem displays a vigor of thought and language. A verse from Saduktikarnamruta says that his words possess a natural grace—प्रकृतिमधुरा भारविगिरः ।

The tradition endows Bharavi with अर्थगौरवम् (depth of meaning) in 'भारवेरर्थगौरवम्' । Gangadevi

says विमर्दव्यक्तसौरभ्या भारती भारवेः कवेः । “the words of Bharavi unfold fragrance when perused in depth”. The work exhibits the sound knowledge of Bharavi in Science of Polity. General statements like हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः, सहसा विदधीत न क्रियाम् have made the work more charming. Despite these laurels, Bharavi has given himself to the temptation of verbal feats. The XV canto contains Chitrabandhas. One sloka has got all the four lines identical while another gives three senses and still another sloka can be read backwards and forwards unchanged. The following sloka contains only the consonant ‘न’ with final ‘त’.

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

Written to the taste of the scholars of his time, the work requires the help of a commentary to understand it. That is why Mallinatha calls Bharavi’s style नारिकेलपाकः ।

4. Shishupalavadham : Magha

Combining in him the splendour of similes of Kalidasa, depth of meaning of Bharavi and the grace of words of Dandin, Magha, the author of Shishupalavadha is one of the most popular poets we have ever come across in Sanskrit literature. From the verses that describe the genealogy of the poet at the end of his Kavya, we learn that Magha

was the son of Dattaka and the grandson of Suprabhaddeva, minister of a king by name Varmalata. An inscription from Vasantagarh dated 625 A.D. bears the name of Varmalata. Nagananda of SriHarsha of 606 A.D. and 648 A.D. is cited in Shishupalavadha. Vamana of 8th century A.D. Rajashekara of Kavyamimamsa of about 9th century A.D. , Anandavardhana of 9th century A.D. mention Magha. Bharavi was the Model of Magha. A traditional verse says that the advent of Magha relegated Bharavi to the background (तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः । उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव॥) Hence his date could be placed in the latter half of the 7th century A.D.

Shishupalavadha is the only work of Magha that has come down to us. It has got 20 cantos and it is one of the Panchamahakavyas. It is based on an episode in Sabhaparva of Mahabharata. In the Rajasuyayaga performed by Dharmaraja, Krishna is offered the Agrapuja as suggested by Bhishma. Shishupala, the king of Chedi raises bitter protest. A fight ensues and Shishupala is slain by Krishna . A perusal of the work shows that the author uses the first two cantos to exhibit his knowledge in the science of polity. In the V canto, he describes the seasons. Other characteristics like the description of water-sports, twilight, the sun-set, the moon-rise, drinking, joys of love are seen as in Bharavi. In the XIII canto, Krishna enters Indraprastha and the poet, as in Ashwagosh and Kalidasa describes the

feelings of women who crowd to see him. Throughout the poem, Magha shows his profound learning. His vocabulary is so rich that a saying goes that after reading nine cantos of Magha, there will be no new word to learn नवसर्गते माघे नवशब्दो न विद्यते । A particular description has earned Magha the title 'घण्टामाघ' He compares the sun and the moon on both the horizons to the bells suspended from the back of an elephant उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् । वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरितवारणेन्द्रलीलाम् । He had regard for Buddhism as evidenced from his comparison of Hari to Bodhisattva and the allies of Shishupala to hosts of Maara or the Satan of the Buddhist legend. His poetic fancies, homely similes, general statements and high thoughts have made him a great post- Kalidasan epic poet.

5. Naishadhiyacharitam: Sri Harsha

Naishadhiyacharita, also called Naishadhacarita is a Mahakavya in 22 cantos written by SriHarsha, a protege of Jayachandra of Kanouj. From the verses at the end of Naishadhacharita, we learn that SriHarsha was the son of Sri Heera(pandita) and Mamalladevi and that he was honoured by the king Jayantha chandra or Jayachandra of Kanyakubja. (ताम्बूलद्वयमासनं च लभते यः कान्यकुब्जेश्वरात्) Rajashekara who composed Prabandhakosha in 1348 A.D. gives an account of

SriHarsha. SriHarsha was favored with Chintamanimantra by a sage and with its help, he attained the summit of learning. He came again to the royal court and was received with honour. SriHarsha must have flourished in the latter half of the 12th century A.D. Besides Naishadha, SriHarsha is said to have written other works like Vijayaprashasti, Navashasankacharita, Arnavavarnam and Shivabhaktisiddhi.

Naishadhacharita is one of the panchamahakavyas widely read in India. It describes the story of Nala, king of Nishadha, his love for Damayanthi, the princess of Vidharbha, his message through swan, the arrival of Dikpaalas, the marriage after swayamvara and sojourn of the lovers at the royal abode. The extant work contains 22 cantos while tradition carries it further to the length of 60 or 120 cantos. The poem as it is available, stops with the marriage of Nala and Damayanthi and Kali entering the capital of Nala.

Sri Harsha was a logician and a philosopher too. His work reflects his many-sided learning. The reader cannot approach the poem with confidence and he has necessarily to resort to a commentary. Hence, the saying नैषधं विद्वदौषधम्-Naishadha is a veritable tonic to scholars. The saying उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः shows that SriHarsha has superseded Magha and Bharavi.

Scheme of Examination

Unit 1

1. MCQs (To be answered in Samskrutam only)
(10 of 10)	10X1=10
2. Essay type questions (2 of 3)	2X8=16
3. Short Notes (1 of 3)	1X5=5
4. Translation and explanation of
shlokas (4 of 6)	4X3=12
5. Annotations (4 of 6)	4X3=12

Unit 2

6. Short Notes (2 of 4)	2X5=10
7. Translation from Samskrutam to
Kannada/English	05
8. Comprehension passage in Samskrutam
(To be answered in Samskrutam only)	10

80

Internal assessment	20
---------------------	----

Total	100
--------------	------------

* * *